

« casionem noctis lectius laudandi Campanus epigramma hoc condidit.

*Bessarion, totum cui se concessit Apollo.
Et quo nil majus sæcula nostra vident;
Per te priscorum laudes excessimus, ire
In trutinam victor cum Cicerone potes.
Victa etiam per te magni Demosthenis ora,
Uberior per te Græcia facta tua est.
Pectoris at tanti minimas facundia partes
Obtinet, exiguum splendida verba patas.
Terra patet, pelagus notum, mens alta deorum
Cognita, scis cælum scisque quid astra ferant
Quicquid te latuit non est in rebus, ad omnes
Ingenium latebras it penetraque tuam.
Imperio ac rerum sceptris, et ad omnia natus
Unus mille geris pectora, mille sapis.
Ipsaque cum tantum fecit natura, videtur
In vires, quanta est, incubuisse suas.*

(37) Joan. Bonifacius in dialogo cui titulus: *Il Frachetta*, rem paulo aliter narrat; ait enim, Campanum in festis bacchanalibus Bessarionem adisse, et personatum (quod vero absimile videtur) carmina quædam Latina in ejus laudem ad lyram cecl-

*Corpore in excelso majestas cana fatetur
Plus homine; heroum frons tibi, Bessario, est;
Et data cum fuerit tanta præstantia membris,
Di animam membris inseruere parem.*

« Quod cum larvatus ephebus vocalissimus
« festo die quodam, submodulante lyra,
« incinuisset, tantis perfusus lætitia laudibus
« ille, lyristæ, quos illa erant carmina, au-
« reos tot nummos elargitur; Campanum
« mox adventantem, factumque dissimulan-
« tem complexus: *Campane, inquit, Campane,*
« *ubi sunt illi digiti qui tot de me mendacia*
« *scripserunt?* et aureo gemmæ adamanteo
« pretii 70 ducet. annulo donavit. Inde mus-
« tellina efferi jussa futura, quam ex variis
« nostri vocant, dono sibi olim a rege Polo-
« norum missa, cumulati muneris monu-
« mentum addit (37). »

nisse, pro quibus tot nummos acceperit quos illa fuerant; redeunti deinde absque persona cardinalem dixisse: *Ubi sunt ii digiti, etc.*, apprehensaque ejus dextra haud modici pretii annulum inseruisse.

Hic exhibebat Auctor Dissertationis Catalogum operum Bessarionis, at parum accurate confectum et multis lacunis laborantem; quem ideo potius omittendum quam supplendum judicavimus. Vide infra eorundem operum recensionem accuratissimam ex Fabricio et Harlesio depromptam. Exit.

APPENDIX MONUMENTORUM

ANECDOTORUM

PARTIM EX ARCHIVO BASILICÆ SS. XII APOSTOLORUM, PARTIM EX VATICANA BIBLIOTHECA DESCRIPTORUM.

103-115 I

Bulla reductionis canonicorum basilicæ SS. XII Apostolorum, facta per Eugenium papam IV.

Eugenius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Bessarioni, basilicæ SS. XII Apostolorum presbyti, card., salutem et apostolicam benedictionem.

Dum ad personam tuam, quam divina clementia magnis illustravit muneribus gratiarum, paternæ dirigimus considerationis intuitum, et attente prospicimus quod tu Romanam Ecclesiam, ejus honorabile membrum existis, tuorum honores magnitudine meritorum, dignum, quin imo potius debitum reputamus ut ea tibi favorabiliter concedamus per quæ eum divini cultus instauratione animarum periculis et ecclesiarum tuæ curæ commissarum dispendiis salubriter occurratur. Cum itaque, sicut nobis nuper exposuisti, fructus, redditus ac proventus canonicatum et præbendarum basilicæ XII Apostolorum de Urbe, quæ tui cardinalatus titulus parochialis existit, ejusque parochianorum, qui in numero copioso sunt, animarum cura per illius canonicos regi consuevit, et in qua

PATROL. GR. CLXI.

unus cardinalis, quæ ipsam basilicam pro tempore obtinet, necnon octo canonici totidem inibi præbendas obtinentes ab olim instituti fore noscuntur propter hostiles incursus, guerrarum discrimina, mortalitatem, pestes, aliasque diversas calamitates, adeo tenues et exiles facti sunt, quod dilecti filii ipsius ecclesiæ canonici ex illis se commode sustentare non valentes, apud præfatam basilicam residere, illi in divinis deservire non curant, ac propterea ipsa basilica tam circa cultum quam regimen curæ hujusmodi magna hætenus passa fuerit, et nisi super his salubriter provideatur, majora in dies passura sit detrimenta, **116** et sicut accepimus, canonicatus et præbendæ prædictæ basilicæ, quos quondam Laurentius de Sordis, ipsius basilicæ canonicus dum viveret, obtinebat, per obitum ejusdem Laurentii, qui in alma urbe nostra domicilium habebat, diem clausit extremum, vacaverint et vacant ad præsens; nos qui divinum cultum ubilibet et præsertim in ecclesiis dicte urbis, quarum nobis cura specialius est commissæ, jugiter intensis desideriis affectamus, volentes ea tibi concedere per quæ basilicæ statui et paro-

chianorum præd. animarum salutem valeat salubriter provideri, ac mensæ capitularis dictæ basilicæ, si qua sit, fructuum, reddituum ac proventuum veros valores annuos præsentibus pro expressis habentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinatis, circumspeditioni tuæ auctoritate nostra prædicta, canonicorum et præbendarum numerum ad numerum quatuor reducendi ac statuendi et ordinandi, quod vacantes prædicti, et tres alii si vacant ad præsens, vel quos primo vacare contigerit, personis in sacerdotio constitutis quæ apud dictam basilicam personaliter residere illique in divinis hujusmodi deservire ac curam prædictam gerere et exercere continuo teneantur. Alioquin non residentes et non deservientes, ac curam hujusmodi non exercentes, ut præfertur, canonicatibus et præbendis per eos obtentis prædictis privati sint, illique vacare consueantur eo ipso, de cætero perpetuis futuris temporibus conferantur, ac reliquos ex eisdem canonicatibus et præbendis quam primum illos simul vel successive per cessum aut decessum illos obtinentium, seu aliis quibusvis modis vacare contigerit, etiamsi omnes canonicatus et præbendæ vel eorum aliqui specialiter seu generaliter dispositioni apostolicæ reservati existant, supprimendi penitus et extinguendi; ac subsequenter terras, jura, possessiones et bona suppressorum canonicatum et præbendarum hujusmodi dictæ mensæ, si qua sit, alioquin de nova per te instituendæ pro quotidianis distributionibus inter canonicos et capellanos ejusdem basilicæ in illa divinis officiis interessentes distribuendis cum eorum fructibus, redditibus ac proventibus, aliisque jure et pertinentiis suis in perpetuum unendi, annectendi, applicandi et approbandi, necnon quod interim, quousque reductio et alia præmissa, si per te sent, debitum sortiantur effectum, quilibet ex dictis canonicis apud præfatam basilicam non residentibus, et in illa divinis officiis hujusmodi non interessentibus unam duntaxat percipiat, alia vero medietas suorum canonicatum **117** et præbendarum hujusmodi dictæ mensæ pro distributionibus præfatis assignetur, quodque nullus ex eisdem canonicis de prædictis seu aliis distributionibus ipsius basilicæ, etiamsi illa in oblationibus seu aliis quibuscunque consistant, pro residentia seu interessentia alicujus diei aliquid percipere possit, nisi in eadem basilica per totam annum residentiam personalem fecerit et in ea divinis hujusmodi interfuerit, ac omnia et singula alia circa præmissa necessaria, seu quomodolibet opportuna, statuendi, ordinandi, decernendi, faciendi et exsequendi; contradictores quoque per censuram ecclesiasticam et alia juris remedia, appellatione postposita, compescendi plenam et liberam auctoritate apostolica tenore præsentium concedimus facultatem: non obstantibus quibuscunque constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ac dictæ basilicæ juramento, confirmatione apostolica, vel quavis fir-

mitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus, etiamsi de illis eorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in præsentibus habenda foret mentio, quibus omnibus, alias in suo robore permanentibus, derogare intendimus et derogamus per presentes, privilegiis, gratiis et indultis de percipiendis fructibus in absentia præsertim patriarchalium ecclesiarum de dicta urbe canonicis pro tempore existentibus per sedem apostolicam in specie seu in genere concessis, cæterisque contrariis quibuscunque. Aut si aliqui apostolica vel alia quavis auctoritate in dicta basilica in canonicos sint recepti, vel ut recipiantur insistant, seu super provisionibus sibi faciendis de canonicatibus et præbendis ipsius basilicæ speciales, vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales dictæ sedis vel legatorum impetrarint litteras, etiamsi per eas ad inhibitionem, reservationem et decretum, vel aliis quomodolibet sit provisum; quas quidem litteras et processus habitos per easdem, necnon quæcumque inde secuta, ad canonicatus et præbendas hujusmodi volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem canonicatum et præbendarum aut beneficiorum aliorum præjudicium generari; necnon quibuslibet aliis privilegiis, indulgentiis et litteris apostolicis generalibus vel specialibus quorumcumque tenorem existant, per quæ præsentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Nos enim ex nunc irritum decernimus et inane, si secus super iis a **118** quoquam quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attemptari.

Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnal. Dominicæ millesimo [quadragesimo] quadragesimo tertio, xi Kal. Martii, pontificatus nostri anno xiii.

II.

Statuta et ordinationes Ecclesie SS. XII Apostolorum de Urbe.

Bessarion, miseratione divina SS. XII Apostolorum de Urbe presb. cardin., dilectis nobis in Christo capitulo, canonicis et capellanis dictæ ecclesie salutem in Deo sempiternam.

Quoniam effrenata hominum cupiditas et noxius appetitus, semper ad malum sua labilitate declinans, nisi sub juris et rationis regula limitetur, prava quadam abusione et corruptela bono vivendi justum ordinem corrumpit, sicque passim divina pariter et humana instituta acquirissima deperunt: Idecirco, volentes ad honorem et laudem Altissimi, omnium Creatoris, apostolorum quoque Philippi et Jacobi, quorum corpora in eadem ecclesia recondita sunt, et aliorum apostolorum quorum nominibus dicta ecclesia consecrata est, proque ampliatione divini cultus respicere, ac etiam ex debito nostri tituli, quo eidem præsiden-

tes ecclesie ad id nos cognoscimus obligatos, infrascriptas edidimus super reformatione prefate ecclesie ac ministrorum ejus constitutiones et reformationes tam spiritualium quam temporalium. Ad eas igitur, filii dilecti, inclinate unanimiter aures vestras, adhibete promptitudinis intellectum, colligentes seminum fructus quos in agro vestre devotionis providentia paterna conspergit, sic ea culturi studio diligenti, quod sparsa fructificent et operosi laboris speratam utilitatem conducant. Eas igitur hujusmodi constitutiones et ordinationes vobis et cuilibet vestrum sub penis in his constitutis observari precipimus et mandamus.

De numero canonicorum et residentia.

In primis quidem statuimus et ordinamus, quod in dicta ecclesia perpetuis futuris temporibus sint et esse debeant quatuor canonici prebendati duntaxat, juxta constitutionem et ordinationem fel. record. Eugenii papae IV, prout in ipsius litteris **119** super inde confectis plenius continetur. Qui quidem quatuor canonici, qui pro tempore fuerint, teneantur et debeant in dicta ecclesia residere ac nocturnam inibi residentiam per totum annum integrum a Kalend. mensis Octobris, et successive ut sequitur, continuo facere; quodque si hujusmodi residentiam integraliter non fecerint, sed per sex tantum menses pernoctaverint, tres florenos Romanos; qui vero integram residentiam perfecerint per totum annum, sex florenos similiter de communibus ecclesie proventibus a camerario dicte ecclesie qui fuerit pro tempore percipiant; ac qui minus sex mensibus pernoctaverit, nisi infirmitate aut alia legitima causa fuerit impeditus, nihil omnino percipiat. Si vero aliquis canonicorum per annum integrum residentiam non fecerit, canonicatu prefate ecclesie sit ipso facto privatus, ita quod ex tum dicto anno elapso, nisi de legitimo impedimento constiterit, liceat cardinali pro tempore existenti, seu etiam vicario canonicatum et prebendam non residentis canonici alii de jure conferre, nec superioris aliqua juris solemnitas aut sententia privationis et declaratoria requiratur.

De juramento canonici non residentis et absentia puniendum per camerarium.

Item, ne in pernoctando fraus aliqua committatur in posterum, statuimus et ordinamus quod singulis duobus mensibus quilibet canonicus teneatur et debeat in manibus prefati vicarii cardinalis presentiam seu absentiam suam nocturnam medio juramento accusare, et camerarius dicte ecclesie illam in libro suo annotare et describere teneatur; ita quod completo anno residentie predictae possit de presentia et absentia canonici constare.

De duabus missis dicendis quotidie per canonicos.

Item, statuimus et ordinamus quod dicti quatuor canonici teneantur ad minus quolibet die celebrare duas missas secundum nota; et si defecerint quili-

bet deficiens puniatur pro qualibet missa in bolensibus tribus de suis fructibus per camerarium qui pro tempore fuerit deducendis. Volumus tamen quod camerarius provideat de communibus ecclesie pecuniis, ne in divinis ecclesia in hoc detrimentum aliquod patiatur.

120 *De hora Vesperarum et Matutino in duplicibus festis.*

Item, statuimus et ordinamus quod in festivitibus et Dominicis diebus dicti quatuor canonici teneantur cum nota cantare Vesperas utriusque diei, vigiliae et festivitatis, ac matutinum et missam; et si contrafecerint, quilibet absens puniatur pro qualibet horarum hujusmodi in uno bolengeno cum dimidio; missa vero in bolengensis quatuor, nisi fuerit infirmus seu in factis ecclesie occupatus, ita quod infirmitas sit evidens taliter quod non possit exire domum suae habitationis, aut parum extra ambulare, seu secundum discretionem vicarii judicandum. Volumus tamen, quod unus ipsorum faciat cantoriam in predictis horis cum superpelliceo; in festivitibus vero majoribus duplicibus cum pivale.

De habendo capellano sumptibus canonicorum, et ecclesia custodienda per eos.

Item, statuimus et ordinamus quod dicti quatuor canonici continuo retineant unum honestum capellanum qui canere sciat cantum planum, et in omnibus horis in ecclesia, sicut alii canonici, deserviat. Et si contrafecerit, in uno bolengeno vice qualibet puniatur. Volumus tamen quod dicti canonici qui ibi pernoctabant, omni sero claudere ecclesiam teneantur. Et si contrafecerint, in poenam quatuor bolengensium incurrat, vice qualibet, qui in eadem culpabilis fuerit.

De honestate servanda in choro.

Item, statuimus et ordinamus quod canonici qui praesentes erant in choro, dum celebrabitur divinum officium, stent cum maxima honestate et absque alia confabulatione; et medietas ipsorum sit ab una parte chori, alia vero ab alia; neque ab una parte chori ad aliam discurrat, aut ab inde recedere vel abire praesumat, nisi necessitas imminuat corporis vel negotium ecclesiae. Et si quispiam fecerit adversus ea aliquod indecorum, quoad illam missam vel horam pro absente penitus habeatur.

121 *De administratione sacramentorum facienda per canonicos solum.*

Item, statuimus et ordinamus quod dicti quatuor canonici habeant administrationem parochiae ecclesiae; et quod nullus capellanus seu aliqua alia persona se in ejus cura aliquo modo misceat nisi in casu necessitatis, vel de expressa licentia cardinalis, vel ejus vicarii, seu canonicorum.

De missis dicendis per capellanos habentes capellas intra corpus ecclesiae.

Item, volumus quod capellani qui in dicta ecclesia capellas habent, suas missas celebrent statutis

diebus, aut celebrari faciant per idoneos secundum foundationem et ordinem patronorum capellarum; et si contrafecerint, qualibet vice in holengenis tribus puniantur.

De lampadibus accendendis ante altare majus per capellanum capellæ S. Thomæ.

Item, statuimus et ordinamus quod capellanus capellæ S. Thomæ, sitæ in dicta ecclesia, qui tenetur ex testamento quond. Mancini accendere sumptibus capellæ duas lampades ante majus altare, quæ diu noctuque ardere debent, ita diligentem in hujusmodi luminaribus se exhibeat, quod nulla hora, nisi casu fortuito, reperiantur extinctæ; et si contrafecerit, vice qualibet puniatur pro qualibet lampade in holengenis duobus. Et de hoc statur dicto camerarii, seu alius honestæ personæ, medio juramento. Et si capellanus hoc facere recusaverit, vicarius cardinalis teneatur ordinare quod dictas lampades accendat cum eadem pœna apposita.

De electione camerarii et ejus officio.

Item, statuimus et ordinamus quod omni anno, in Kalendis Januarii, eligatur per vicarium præfate ecclesiæ canonicus unus ex canonicis qui camerarius nuncupetur, ante cujus electionem singuli canonici teneantur in manibus vicarii jurare quod eligent meliorem et magis utiliorem ad prædictum **122** officium exercendum. Prædictus autem camerarius sic electus omnes redditus et proventus dictæ ecclesiæ recipiat et describat, et de ipsis administret æqualiter canonicis residentibus et in ecclesia servientibus, ut supra notatum est in cap. de residentia et in seq. cap. de divina servitute; et omnes alias expensas ecclesiæ faciat fideliter usque ad annum unum. Et singulis duobus mensibus teneatur coram vicario et canonicis reddere rationem de omnibus introitibus et exitibus dictæ ecclesiæ, ac etiam de noctibus, horis et missis per canonicos prædictos, prout superius notatum est. In fine vero anni sui officii, tam de receiptis quam de expensis, et generaliter de omnibus administratis per eum plenariam rationem reddere teneatur; et si aliquid superfuerit, coram vicario et capitulo, novo camerario infra quindecim dies postquam de prædictis rationem fecerit, hoc consignare, alias, elapso termino in pœnam dupli ipso facto incurrat. Et ne camerarius sine mercede laboret, pro aliquali sua mercede laboris recipiat de fructibus ecclesiæ solidos decem pro quolibet mense.

De libro camerarii et fallis scribendis in eo.

Item, statuimus et ordinamus quod dictus camerarius teneatur unum librum facere in quo fallis seu absentias canonicorum et capellanorum describere et annotare teneatur, nec non absentias noctium eorundem, ac de præmissis coram vicario et canonicis dictæ ecclesiæ reddere calculum et rationem, nulla fraude interveniente, sub pœna priva-

tionis officii ac præstiti juramenti, adjectives quod ii qui non venerint in secundo psalmo Vesperarum et matutini, et in missa dum presbyter incipit *Gloria in excelsis*, seu finito *Kyrie eleison*, camerarius in continenti sine aliqua dilatione annotet in libro sub pœna contenta superius in isto capitulo.

De quotidiana distributionis quantitate.

Item, qui altario servit de altario vivere debet. Statuimus quod prædicti canonici habeant cotidianas distributiones de fructibus dictæ ecclesiæ in hunc modum, videlicet, quod quilibet canonicus qualibet die habeat holengenos tres; in duplicibus vero et Dominicalibus, quinque, quilibet pro quolibet **123** die, si præsens fuerit in supradictis horis, prout in capitulo superius notatum est.

De solutione facienda per novos canonicos in ingressu.

Item, statuimus et ordinamus quod antequam canonici de novo recipiantur in dicta ecclesia, pro paramentis et ornamentis dictæ ecclesiæ solvere florenos Romanos octo camerario teneantur, quos ipse camerarius in dictis paramentis, quam citius poterit, convertere teneatur sub pœna præstiti juramenti, nisi cardinalis vel ejus vicarius in specialem utilitatem vel necessitatem ecclesiæ ipsam pecuniam duxerit convertendam.

De juramento præstando per novos canonicos de servandis statutis ecclesiæ.

Item, statuimus et ordinamus quod quilibet canonicorum recipiendus in dicta ecclesia, in manibus vicarii præstet juramentum de observandis statutis et consuetudinibus ecclesiæ memoratæ.

De quibus mulieribus permittitur canonicis ut interdum intrent domos eorum.

Item, statuimus quod nullus canonicus tantæ temeritatis et audacie sit quod in cameris ipsorum aliquam mulierem suspectam audeat, nisi matrem, sororem aut amitam, intromittere, et hoc de raro, neque receptare aliquem homicidam vel aliquo enormi crimine diffamatum, sub pœna arbitrio Dni cardinalis vel ejus vicarii.

De capellano qui fuerit absens per menses tres.

Item, statuimus et ordinamus quod si quis capellanus absque licentia cardinalis vel ejus vicarii se absentaverit, et infra trium mensium spatium non redierit ad ecclesiam prælibatam ad serviendum capellæ, extunc per edictum publicum in choro ecclesiæ, dum missarum solemnias celebrantur, publicandum, et postea in portis ejusdem ecclesiæ affigendum ad serviendum revocetur; et si infra mensum alium a tempore **124** citationis hujusmodi non redierit, justo impedimento cessante, per ipsum vicarium capellania sua absque ulla juris solemnitate privetur et alius suo loco substituitur.

De audiendis excusationibus fallentium per vicarium.

Item, statuimus et ordinamus quod vicarius te-

noatur singulorum qui se excusare voluerint, aut potuerint, excusationes audire singulis duobus mensibus, excusationes legitimas admittere, ipsius qui se excusat medio juramento.

De funeralibus quæ veniant ad manus camerarii.

Item, statuimus quod omnis certo quantitas obveniens ecclesie ex exsequiis defunctorum, omnisque pecunia ratione soli, veniant ad manus camerarii pro candelis cereis in festo purificationis gloriose Virginis Mariæ, ac etiam pro illis luminaribus opportunis in dicta ecclesia. Et si aliquid supererit, inter præsentis in dictis exsequiis distribuatur.

De distributione in locum absentis canonici vel capellani.

Et ne circa divini cultus exhibitionem dicta ecclesia defectum aliquem patiatur, statuimus quod si quando canonicus vel capellanus contigerit ab ecclesia absentari, post 15 dies vicarius de substituto provideat qui loco absentis ecclesie vel capellane deserviat; qui substitutus omnes et singulas diei canonici vel capellani distributiones, sicut ipse, si personaliter interesset, percipiat.

De rebus mobilibus ecclesie non commodandis sine licentia vicarii.

Item, statuimus quod nullus canonicus neque camerarius reliquarum, pannos, libros, paramenta vel alia sacra vasa, aut ornamenta, seu argentum ad divinum cultum ecclesie deputata extra ecclesiam alicui commodare ullo modo præsumat, licentia Dni cardinalis vel ejus vicarii non obtenta. Et quando de licentia præfati vicarii contigerit, tum camerarius debeat in suo libro adnotare portitores; et si contra fecerit, puniatur arbitrio vicarii.

125 *De residentia facienda iterum usque dum sint reducti canonici ad numerum quaternarium.*

Item, quod secundum statutum et ordinationes præfati Dni Eugenii numerus canonicorum sit ad quatuor duntaxat redactus, ne præfata ecclesia in divinis incommodum interim patiatur, statuimus et ordinamus quod canonici qui a data litterarum dicti Dni Eugenii extra in dicta ecclesia recepti fuerint, nec non capellani qui vice absentium canonicorum divina secundum deputatas eis portiones supplere teneantur ac debeant, ex tunc a publicatione presentium statutorum, secundum hujusmodi nostras ordinationes et statuta, in præfata ecclesia pernoctare et deservire nocturnis pariter et diurnis officiis debeant in omnibus et per omnia ac si prædictus numerus esset plenarie adimpletus.

De oblatione altaris majoris.

Adjicimus quoque de oblationibus majoris altaris ipsius ecclesie, videlicet a decem solidis infra capellani dicte ecclesie, qui pro canonicis absentibus nunc deserviant, participare debeant, prout canonici ipsi participant

De lampade accendenda ante corpus Christi.

Adjicimus insuper quoque, quod camerarius dicte ecclesie de fructibus ipsius ecclesie teneatur accendere lampadem ante corpus Christi dum divina celebrantur; et si contrafecerit, in bolengensis tribus qualibet vice puniatur, et stetur dicto canonicorum, medio juramento.

III.

Bulla qua Eugenius IV cardinali Bessarioni, et post ejus mortem basilicæ SS. XII Apostolorum, ecclesiam S. Andreae, una cum domibus et hortis ad eam pertinentibus, concedit.

Eugenius episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam. Illas potissime petitiones ad exauditionis gratiam favorabiliter admittimus per quas venerab. fratrum nostrorum **126** S. Romanæ Ecclesie cardinalium commodo speratur atque profectui provideri. Sane, sicut nobis dilectus illius noster Bessarion, basilicæ XII Apost. presb. card., nuper exponere curavit, ecclesia S. Andreae, sita in via Ergatica de Urbe, quæ olim monasterium monialium esse solebat, et post translationem monialium hujusmodi ab inde, cum quondam habitationibus monialium ac certis domibus censualibus eidem ecclesie contiguis sive adjacentibus, nec non hortis, hortulicis ac juribus et pertinentiis suis monasterio S. Clementis de dicta Urbe, ordinis S. Jeronymi, sub certis modo et forma auctoritate apostolica unita et incorporata existit, totaliter discooperta et destructa, ac habitationes necnon domus prædictæ pleræque ruinosæ; ac præterea dilectis filiis priori et fratribus dicti monasterii S. Clementis minus utiles et accommodæ fore noscuntur. Cum autem, sicut accepimus, ecclesia, habitationes et domus prædictæ juxta domum suæ habitationis sive residentie consistant, ac habitationes et domus prædictæ, quæ quinque numero sunt citra viam ad latus occidentale situatæ, eidem cardinali pro sua in eis collocanda familia plurimum necessariæ existant, ipseque cardinalis si habitationes et quinque domus hujusmodi ei concedantur, eas posse tenus reparare et restaurare intendat: nos quibus ven. frater noster Franciscus episcopus Portuensis, S. Rom. Eccl. vicecancellarius, cui ut se super præmissis informaret commisimus, relationem fecit fidelem, quique per hujusmodi informationem ita esse, et quod in his ipsorum priorum et fratrum expressus accessit assensus, invenimus, ipsius cardinalis in hac parte precibus inclinati, hujusmodi ecclesiam, nec non quondam habitationes monialium, ac quinque domus prædictas cum hortis et hortulicis ac juribus et pertinentiis præmissis, ipsi cardinali, quoad vixerit, et post ejus decessum, basilicæ XII Apostolorum hujusmodi auctoritate apostolica perpetuo applicamus, appropriamus, deputamus et assignamus; ita quod liceat ex tunc cardinali prædicto per se vel per alium seu alios, ecclesiam habita-

liones et quinque domus præfatas cum hortis, hortaliis et aliis supra dictis auctoritate propria libere apprehendere ac illas inhabitare seu inhabitari facere, aliasque de eis disponere et ordinare, alicujus super hoc licentia minime requisita: non obstantibus litteris unionis monasterio S. Clementis factæ hujusmodi ac in eis contentis, ac constitutionibus apostolicis cæterisque contrariis **127** quibuscunque.

Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostræ applicationis, appropriationis, deputacionis et assignacionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei et B. Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Domini 1446, viii kal. Sept., pontificatus nostri anno xvi.

IV.

Bulla extinctionis clericatum S. Mariæ in Campo, S. Nicolai de Columna, ac S. Sylvestri de Arcioninis, et applicatio fructuum rectoribus et reparationi dictarum ecclesiarum.

Nicolaus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Johanni Gundisalvi de Deza, archidiacono de Barocelle in ecclesia Aurien., salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam, dum ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum opportunitates et commoda temporalium rerum tenuitas minuit, illarum vilescit decencia et divinus cultus in domo Domini desinit exerceri, apostolice ad hoc non indigne extenditur provisionis opera, ut hujusmodi dispendiis per remedia occurrere valeat opportuna. Nuper siquidem dilectus filius noster Bessarion, tit. basilicæ SS. XII Apost. presb. card., coram nobis exposuit quod, licet in quampluribus parochialibus ecclesiis de Urbe ab ipsarum foundatione pro divini cultus honorificentia et augmento nonnulla perpetua beneficia, clericatus nuncupata, pro nonnullis clericis qui rectoribus earum pro tempore in divinis Officiis et Missis deservire, pulsare campanas, claudere et aperire ecclesias et alia eis incumbentia supportare deberent, quique æquis portionibus cum rectoribus dictarum ecclesiarum illarum fructus, redditus et proventus prædicti, causante temporum malitia, adeo effecti sunt tenues et exiles, quod propter ipsorum exiguitatem rectores et clerici præfati se ex illis commode sustentare et alia eis pro tempore incumbentia onera supportare commode non possunt; ac dicti clerici qui in exhibitione ministerii et servitorum **128** hujusmodi se reddunt plurimum negligentes, fructus, redditus et proventus prædictos minus debite etiam non deserviendo percipiunt, sicque cedit in divinæ majestatis offensam quod ad ejus laudem et dictarum ecclesiarum decorem fuerat primitus institutum. Et sicut idem cardinalis nobis etiam exponere curavit, si in singulis S. Mariæ in Campo, cujus decem; S. Nicolai de Columna, cujus similiter decem, ac S.

Sylvestri de Arcioninis parochialibus ecclesiis et de Urbe præfate basilicæ immediate subjectis, cujus quindecim flor. auri de camera singularum videlicet rectores et clericos ipsarum pro tempore existentes contingentium portionum fructus, redditus et proventus, secundum communem estimationem, valorem annum, ut asseritur, non excedunt, singula perpetua beneficia clericatus nuncupata hujusmodi prout in nonnullis aliis parochialibus ecclesiis dictæ urbis per quosdam Romanos pontifices prædecessores nostros pro salubri ipsarum ecclesiarum statu factum fuisse dignoscitur, supprimerentur et extinguerentur, ac ipsos clericos contingentium portionum fructus, redditus, proventus, possessiones et bona portionibus rectores præfatos contingentibus perpetuo applicarentur, incorporarentur et annexerentur, id in non modicum subjectarum ecclesiarum et rectorum in præmissis cederet levamen.

Quare pro parte dicti Bessarionis cardinalis, asserentis se dictam basilicam, quæ titulus sui cardinalatus existit, pro parte reformasse, in ea divinum cultum auxisse et pro posse adaugere, nec non præfatas subjectas ecclesias reformare intensis desideriis affectare, nobis fuit humiliter supplicatum ut super his opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui de præmissis certam notitiam non habemus, hujusmodi supplicationibus inclinati, discretioni tue per apostolica scripta mandamus quatenus si, et postquam, super quo tuam conscientiam oneramus, tibi de præmissis legitime constiterit, auctoritate apostolica statuas et decernas quod omnia et singula oblationes, funeralia, obventiones et emolumenta in dictis subjectis ecclesiis pro tempore obvenientia, nec non una ex tunc, alia vero medietas omnium et singularum portionum prædictarum eisdem clericis contingentium, quam primum illorum beneficia hujusmodi per ipsorum clericorum cessus vel decessus, aut alicujus beneficii ecclesiastici seu aliquorum beneficiorum ecclesiasticorum assecutione, cujus seu quorum fructus, redditus ac proventus æquivaleant fructibus, **129** redditibus et proventibus portionum clericorum prædictorum, quæ fuerint pacifice assecuti, seu aliquis eorum fuerit pacifice assecutus per quasvis assecutiones, beneficia hujusmodi auctoritate præfata tenore præsentium vacare decernimus, seu alias quasvis dimissiones vacare contigerit, prout ipsa beneficia vacabunt ex tunc in antea perpetuis temporibus, portionibus rectorum prædictorum applicentur, uniantur et etiam incorporantur, ita quod liceat præfatis rectoribus omnium et singulorum oblationum, funeralium, obventionum et emolumentorum, nec non medietatum portionum clericorum prædictorum quamprimum, ut præmittitur, per cessus vel decessus, aut assecutiones hujusmodi vel aliter vacare contigerit, fructus, redditus et proventus percipere, et illos in suis pro

tribus, et pro quarta partibus in dictarum ecclesiarum reparatione convertere, cujuscunque licentia desuper nullatenus requisita, dictaque beneficia suppressa et extincta sint et esse penitus censeantur: non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis cæterisque contrariis quibuscunque. Aut si aliqui super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales apostolicæ sedis vel legatorum ejus litteras impetraverint, etiamsi per eas ad inhibitiones, reservationem et decretum, vel alias quomodolibet sit processum, quas quidem litteras et processus etiam pro tempore habitas per eandem, et quæcumque inde secuta, ad dicta beneficia volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem aliorum beneficiorum præjudicium generari, et quibuslibet privilegiis, indulgentiis ac litteris apostolicis generalibus vel specialibus, quorumcumque tenorum existant, per quas præsentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quomodolibet, vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda sit in nostris litteris mentio specialis. Volumus autem quod ex nunc singuli dictarum subjectarum ecclesiarum rectores unum clericum qui illis in missis et aliis divinis officiis deserviat, perpetuo retinere ac ei vitæ necessaria ministrare teneantur. Nos enim ex nunc irritum decernimus et inane, si secus super his a quocunque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari.

Datum Romæ apud S. Petrum, anno incarnat. Domini. 1447, id. Martii, pontificatus nostri anno 1.

130 V.

Bulla Pii II, qua committit Nicolao arch. Sipontino ad instantiam card. Bessarionis, ut basilicam SS. XII Apostolorum, a motis inde canonicis, ad Fratres Minoritas transferat.

Pius episcopus, servus servorum Dei, ven. fratri Nicolao, archiepiscopo Sipontino, salutem et apostolicam benedictionem.

Sedis apostolicæ providentia circumspecta, Ecclesiarum omnium debitam curam gerens, assidue vigilat et se continue reddit attentam ut ecclesiæ ipsæ, quæ domus sunt orationis in terris, per divinatorum officiorum observantiam digna devotione et fidei reverentia a Christi fidelibus venerentur, et quibus subtrahi conspicit divinum cultum, huc brachium potestatis extendit ut ad Dei laudem et fidelium animarum salutem in spiritualibus maxime dirigi valeant et augeri. Sane nuper ven. frater Bessarion, episcopus Tusculanus, basilicæ XII Apostolorum de Urbe perpetuus administrator, ab eadem sede deputatus, nobis exposuit quod præfata basilica, quam diu antequam ad episcopatum promoveretur in sui cardinalatus parochialem si idem obtinuerat, nunc vero in commendam obtinet, propter devotionem fidelium, tam civium quam forensium, non parum habet hominum concursus, qui basili-

cam prædictam visitare et missas ac alia divina officia inibi audire consueverunt, et quod licet numerus canonicorum ipsius ecclesiæ, qui olim octo esse consueverant, per sel. rec. Eugenium IV, prædecessorem nostrum, ad ipsius episcopi supplicationem, ad numerum quatuor canonicorum percessum vel decessum reductus fuerit, ad hoc ut prædicti quatuor canonici facilius se sustentare et in dicta basilica residentiam facere ac ei in divinis continue deservire possent. Cum autem id tempus nullus ex canonicis in ea resideret, ac unus tantum capellanus nomine omnium ipsorum canonicorum in ea deserviret, nihilominus, non obstante reductione hujusmodi et aliis remediis quæ ipse episcopus adhibere continue conatus fuit, medicus vel quasi nullus in ea servatur cultus divinus, et vix duo ex dictis canonicis qui nunc ad numerum sex reducti sunt, inibi resident, ipsique canonici ad divinum officium sufficientes aut dispositi non existunt, ipsa quoque basilica in suis ædificiis nimium **131** est collapsa et etiam ruinosa; quodque idem episcopus prædictam basilicam ad religiosos transferri, et in ea tot fratres ordinis Minorum, quorum unus sit guardianus, qui curam aliorum fratrum habeat, et ad curam animarum in dicta basilica aliquem presbyterum sæcularem de consensu cardinalis, qui pro tempore fuerit, deputare possit, creari et institui quot poterunt ex ipsius ecclesiæ fructibus congrue sustentari, desiderat et affectat. Quare pro parte dicti episcopi nobis fuit humiliter supplicatum ut, cum procurator generalis dict. fratrum in dicta urbe sit præsens, et ad receptionem dictæ ecclesiæ paratum se offerat, pluresque parochiales ecclesias de dicta urbe per hujusmodi religiosos sint solitæ gubernari, dictam basilicam ad hujusmodi religiosos transferri, et ibidem fratres creari et institui prædictos, ita quod fructus et proventus canonicatus et præbendæ quos ipse episcopus et administrator obtinet, ac alii ejusdem basilicæ cardinales obtinere consueverunt, nec non fructus et redditus communes ad dictam basilicam provenientes ex nunc, cedentibus vero et decedentibus ipsis dictis sex canonicis et aliis presbyteris, et clericis, perpetuis beneficiariis in eadem basilica, vel suos canonicatus et præbendas ac beneficia quomodolibet dimittentibus, reliqui omnes fructus, redditus et proventus hujusmodi canonicatum, præbendarum et beneficiorum, ac etiam possessiones et bona quæcumque ad dictos canonicos et perpetuos beneficiarios ratione suorum canonicatum et præbendarum ac beneficiorum hujusmodi pertinentia prædictis fratribus et eorum ordini applicentur, de benignitate apostolica mandavimus.

Nos itaque, hujusmodi supplicationibus inclinati, fraternitati tuæ per apostolica scripta mandamus, quatenus dictam basilicam auctoritate apostolica ad hujusmodi religiosos transferas, et ibidem tot ex hujusmodi fratribus Minorum, quorum unus sit

guardianus, qui unum presbyterum saecularem ad curam animarum de consensu cardinalis deputare possit et valeat, qui parochianis ministret ecclesiastica sacramenta, ibidem instituas, quot ex fructibus praedictis poterunt congrue sustentari, ac statuas auctoritate praedicta et ordines, quod fructus, redditus et proventus ac possessiones et bona ad canonicatum et praebendam praefati episcopi et commendatarii, seu cardinalis pro tempore existentis, nec non fructus, redditus et proventus, communiter ad dictam basilicam provenientes ex nunc, cedentibus vero et decedentibus **132** canonicis et beneficiis praedictis, vel suos canonicatus et praebendas et beneficia supra dicta quomodolibet dimittentibus, reliquos omnes fructus, redditus et proventus ac possessiones et bona ad canonicos et beneficitos praedictos ratione canonicatum et praebendarum et beneficiorum hujusmodi pertinentia, ut praefertur, etiamsi ipsi canonicatus et praebendae ac beneficia sint dispositioni apostolicae quomodolibet reservata, eisdem fratribus et eorum ordini applicentur eo ipso. Ac nihilominus eisdem guardiano et fratribus, postquam in dicta basilica creati et instituti fuerint, locandi et arrendandi fructus, redditus et proventus, jura et obventiones canonicatum et praebendarum ac beneficiorum praedictorum, a canonicis et beneficiis praedictis obtinentibus illa, quandiu ipsi canonici et beneficiis annuatim persolvendo, si de hoc inter se convenerint, auctoritate praedicta licentiam largiaris, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, comoscendo: non obstantibus quibuscunque constitutionibus ac privilegiis et litteris apostolicis, nec non statutis et consuetudinibus basilicae et ordinis praedictorum contrariis, juramento, confirmatione apostolica vel quacunque firmitate roboratis.

Aut si aliqui, apostolica vel alia quavis auctoritate in eadem basilica in canonicos sint recepti, vel ut recipiantur insistant; seu si super provisionibus sibi faciendis de hujusmodi canonicatibus et praebendis ipsius basilicae speciales, vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus generales apostolicae sedis vel legatorum ejus litteras impetrarint, etiamsi per eas ad inhibitionem et decretum, vel alias quomodolibet sit processum: quas quidem litteras et processus habitos per easdem, et quaecunque inde secuta ad hujusmodi canonicatus et praebendas et alia beneficia ipsius basilicae volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem canonicatum et praebendarum ac beneficiorum aliorum praedictorum generari. Seu quibuscunque privilegiis, indulgentiis et litteris apostolicis generalibus vel specialibus, cujuscunque tenoris existant, per quae praesentibus non expressa vel totaliter non inserta, effectus eorum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quovunque totis tenoribus de verbo ad verbum ha-

benda sit in nostris litteris mentio specialis; nos enim dicto episcopo et cardinalibus in dicta basilica successoribus, in **133** ipsa basilica ac guardiano et fratribus ibi commorantibus, iam laudati fuerint, nec non parochianis dictae basilicae omnem correctionem, jurisdictionem ac justitiam reservamus, quam in canonicis et beneficiis ac parochianis dictae ecclesiae ipsius episcopi praedecessores dictam basilicam obtinentes habuerunt et idem episcopus noscitur habere de praesenti. Et insuper ex nunc irritum decernimus et inane si secus super his a quoquam quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attemptari.

Datum Romae apud S. Petrum, anno incarnat. Domini 1463, pridie kal. Julii, pontificatus nostri anno v.

VI

Bulla qua Pius II card. Bessarioni concedit ut S. Eugeniae sacellum restaurare, sacellanum instituire atque eligere, illudque in posterum jure patronatus obtinere possit.

Pius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Bessarioni, episcopo Tuscolano, cardinali Niceno, salutem et apostolicam benedictionem.

Personam tuam, nobis et apostolicae sedi devotam, tuis exigentibus meritis, paterna benedictione prosequentes, vota tua quaecunque, praesertim ex quibus divini cultus augmentum et salus speratur animarum, ad exauditionis gratiam libenter admittimus, et ut optatum sortiantur effectum, operam impartimur. Sane pro parte tua nobis nuper exhibita petitio continebat quod tu capellam sub invocatione S. Eugenae in basilica XII Apostolorum de Urbe sitam, quae indotata existit et restauratione indiget, pro tuae et tuorum progenitorum animarum salute sub invocatione SS. Michaelis archangeli et Joannis Baptistae, restaurare, libris, paramentis et aliis ecclesiasticis ornamentis ad divinum cultum necessariis fulcire, ac competentibus pro uno presbytero, qui ibi missas et alia divina officia celebret, redditibus de bonis tuis etiam per Ecclesiam acquisitis dotare proponis, affectans quod jus patronatus dictae capellae tibi et post te nomine tuo abbatibus S. Pauli de Urbe S. Benedicti et priori S. Mariae de Populo S. Augustini ordinum in perpetuum servetur: et capropter nobis **134** humiliter supplicasti ut tuo proposito et affectui hujusmodi annuere de bonitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui cultum ipsum divinum augeri intensius desideramus affectibus, dictum tuum propositum in Domino plurimum commendantes, tuisque hujusmodi, qui etiam praedictam basilicam in commendam obtines, pro ipsius basilicae decore et cultu praedicti in ea augmento devotis supplicationibus inclinasti, tibi capellam praedictam restaurari, reparari faciendi, libris, paramentis et ornamentis praedictis fulciendi, nec non redditibus, ut praefertur, de bonis tuis etiam per Ecclesiam acquisitis dotandi, auctoritate apostolica tenore praesentium

facultatem concedimus; ac postquam illam restaurari feceris et dotaveris, ut præferatur, tibi et post te nomine tuo, abbati et priori prædictis in perpetuum, vel si aliter ante mortem tuam disponas jurispatronatus, et præsentandi personam idoneam ad dictam capellam hac prima vice et quoties in antea illam vacare contigerit, presbytero cardinali dictæ Ecclesiæ pro tempore existenti dicta auctoritate reservamus, decernentes capellam ipsam sub invocatione eorundem SS. Michaelis archangeli et Joannis Baptistæ, et sanctæ Eugeniæ, de cætero nominari debere, jure tamen ipsius basilicæ in omnibus semper salvo.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis, reservationis et constitutionis, infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumperit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum.

Datum Romæ apud S. Petrum, anno incarnat. Domin. 1463, pridie kal. Mali, pontificatus nostri anno V.

VII

Dispositio testamentaria qua card. Bessarion varia sua bona sacello S. Eugeniæ in basilica XII Apostolorum donat, ac in eo monumentum sibi poni præcipit.

In nomine Domini. Amen. Anno a nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto, Indict. XII, die vero Veneris 17 mensis Februarii, pontificatus Sui **135** in Christo Patris et domini nostri D. Pii, divina providentia papæ II anno sexto, in mei notarii publici testiumque infrascriptorum, ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, præsentia, personaliter constitutus Rmus in Christo Pater et dominus D. Bessarion, miseratione divina episcopus Tusculanus et Romanæ Ecclesiæ cardinalis, patriarcha Constantinopolitanus, et apostolicæ sedis legatus de latere, sanus et potens corpore et mente, volens quoque, ut asseruit, de capella perpetua, quam alias ex facultate sibi per præfatum dominum nostrum concessa fundavit in ecclesia SS. Apostolorum de Urbe, sub vocabulo seu invocatione BB. Michaelis archangeli, Joannis Baptistæ et S. Eugeniæ, et circa illam quæ sue voluntatis suggerit affectus, donec in corporeis membris quies viget et ratio mentem regit, salubriter providere, ordinare et disponere omnia et singula in infra seriatis capitulis, sponte ac libere ordinavit, disposuit, instituit, donavit, dimisit atque fecit, prout in eisdem capitulis alta et intelligibili voce per dominationem suam Rmæ curam me notario et testibus infrascriptis, lectis, quorum tenor de verbo ad verbum talis est:

« In primis instituo in capellanos capellæ meæ, et in perpetuum fundatæ sub vocabulo BB. Michaelis archangeli, Joannis Baptistæ ac S. Eugeniæ, et sitæ in ecclesia SS. Apostolorum de Urbe, religiosos viros fratres et conventum ordinis S. Fran-

cisci in eadem ecclesia SS. Apostolorum inhabitantes, quacunque ordinatione per nos alias super inde facta non obstante; et ordino ac dispono. ut in eadem capella faciant dicti prædicti fratres omni die unam missam, diebus Mercurii, Veneris et Sabbati, missam pro defunctis, Dominica vero die missam currentem; die Lunæ. S. Angeli; die Martis, S. Joannis Baptistæ; die Jovis, S. Trinitatis, cum collecta in qualibet pro defunctis, referendo pro vivis nomen meum, pro mortuis post mortem nomen meum, Isidori et Dorothei episcoporum; item Theodori et Theodoræ, et Michaelis, ac aliorum quos in intentione mea habeo. Si tamen casu aliquo fratres prædicti a loco prædictæ ecclesiæ recederent, et ecclesia in pristinum statum reducta fuerit, tunc volo et ordino ut jus eligendi vel unum tantum capellanum, si redditus ipsius capellæ triginta ducatos auri de camera non excesserint, vel duos, si ad sexaginta ascendant, remaneat abbati S. Pauli et priori B. Mariæ de Populo, monasteriorum de Urbe, qui dicant quinque missas in qualibet septimana, tres pro defunctis et **136** duas de sanctis, videlicet de S. archangelo et S. Joanne Baptista, ut superius ordinatum est. Item volo et ordino ut singulis annis, decima die mensis Septembris, prædicti fratres cantent vigiliis mortuorum et missam solemnem pro defunctis meis prænomiuatis, vel capellani sæculares in absentia si atrum dicant totum officium legendo. Item volo et ut duæ vineæ quas donavimus capellæ prædictæ pro dote sua, vendantur plus offerenti, et eisdem pecuniis emanantur pro dote ejusdem capellæ, in locis bonis, liberis et utilibus, responsiones vni secundum consuetudinem quæ fieri solet Romæ. Concedo autem plenam facultatem et liberam vendendi vineas prædictas Rev. Patri D. Joanni Bapt. de Sabellis, apostolicæ sedis protonotario, ac D. Laurentio de Venetiis, canonico Principis apostolorum de Urbe, et D. Simeoni de Pellinis, auditori nostro, subdiacono apostolico, et Petro de Rubcis de Veletro, vel majori parti eorundem, qui deponant pecunias prædictas in aliquo banco securo ubi custodiantur, nec aliquis eas tangat donec emanantur responsiones prædictæ. Sed ne diu capella stet sine fructu dotis suæ, contentur, si possibile fuerit, simul et semel hoc facere, et vendere vineas et emere responsiones.

« Item dono ex nunc in perpetuum capellæ prædictæ paramenta et jocalia infrascripta, videlicet: unum paramentum pro quotidiano servitio coloris albi de drapo damascino; aliud coloris bysei similiter de damascino plano, et stolas, manipula et camises; item plumalia tria, videlicet, album, brocatum de auro, et aliud pavonatzium de damascino simplici cum armis meis, empti ab hereditate bon. mem. Rmi Dni card. de Columna; et quoddam aliud nigrum de damascino, emptum ab hereditate Rmi Dni cardinalis Ratheni bonæ

« mem.; omnia cum pulchris frigiis; item unam
 « planetam de damaseino pavonazio, emptam ex
 « predicta hereditate Dni card. de Columpna cum
 « frigio de soleis aureis recamatis; item calicem et
 « patenam, duas ampullas argenteas, quas porta-
 « vimus de Vlenna; item de duobus novis calicibus
 « quos fecit nunc mihi magister Simeon aurifex,
 « unum cum patena sua; item crucem unam quæ
 « ante me ferebatur in legationibus, factam Bono-
 « niæ; item thecas corporaliū deas, una in qua
 « est nomen Jesu cum perlis, et unam aliam de
 « veluto rubeo cum corporalibus suis; item super-
 « pellicea quatuor; item de panniculis pulchris
 « ornatis serico pro cooperiēdo calice duos; item
 « tobaleas majores ad cooperiēdum altare **137**
 « quatuor de melloribus; item tapetum unum bo-
 « num ad ponendū ante altare; item unum mis-
 « sale magnum, emptum ab hereditate D. cardin-
 « nalis Rutheni predicti.

« Item dono eidem capellæ ex nunc inter vivos
 « infrascriptas res quarum usum mihi reservo dum
 « vivam: scilicet thuribulum quod nunc habemus,
 « navicellam et vas pro aqua sancta cum suo asper-
 « sorio, quæ nunc fecit nobis aurifex supradictus,
 « et duo candelabra de capella nostra quibus utimur
 « in eadem; item pannum de veluto Alexandrino
 « quo utimur in capella nostra, et ante altare
 « super altum, ac breviarium magnum, emptum ab
 « hereditate Rmi D. card. Rutheni piæ mem. et
 « duo bancalia de panno de ratgia quæ habent
 « SS. apostolos, et alios quatuor pannos de ratgia
 « parvos, quorum tres habent Annuntiationem,
 « quartus vero Crucifixum; item tapetos tres; item
 « duo candelabra magna ferrea; item quæcumque
 « paramenta capellæ nostræ, jocalia, et missale
 « unum, quibus utor domi et quæ tunc invenien-
 « tur; item unum thuribulum Græcum planum cum
 « manica; item duo ova de Struzio ornata de ar-
 « gento; item legia duo; item faldistorium pou-
 « tificale.

« Item volo ut pro nunc fiat una capsula pulchra
 « in qua deponi debeant ista omnia paramenta
 « nostra et custodiri in sacristia præsentī donec
 « Deo dante faciemus sacristiam in loco designato
 « per nos. Item volo et ordino ut omnino depingatur
 « capella eo modo prout conveni et ordinavi cum
 « magistro; item, postquam depleta fuerit capella,
 « primo fiat subtus tectum ligneum quod est in
 « quadro exteriori unum superciliū pulchrum,
 « et super trabes tecti imponantur aliquæ tabulæ
 « grossæ per modum pontis, ut possint transiri
 « per longitudinem de una parte ad aliam; et
 « claudantur bene foramina muri; et a parte
 « orientali illa magna apertura in qua dimietatur,
 « apertum tantum quantum sufficet uni homini ad
 « intrandum; et illud etiam claudatur ostio ligneo
 « cum clavi; item post superciliū totum illud
 « quadrum exterius inoletur et dealbetur bene, et
 « in facie majori, videlicet septentrionali, quæ est

« contra altare, depingatur Dominus noster Jesus
 « sedens in sede, cui assistant B. Virgo, S. Ange-
 « lus, S. Joannes Baptista et S. Eugonia, et imago
 « mea genuflexa ante pedes Christi, et sub ma-
 « arma mea; item, istis factis volo ut adaptetur et
 « suppleatur si quid deficit in pavimento inter can-
 « cellos; item ponantur in cancello columpnæ al-
 « tiiores, pulchriores et æquales, et trabs marmorea
 « pulchra super columpnis, item parapecta mar-
 « morea orientur **138** mellus; deinde spatium
 « vacuum inter parapecta et trabem superiorem
 « claudatur cratibus ferreis quæ in summitate ha-
 « beant folia, sicut solent fieri, et sicuti in altari
 « S. Petri, quæ attingant trabem superiorem, ita
 « ut nullus possit illic intrare. Fiat etiam porta
 « ferrea pulchra cum bona seratura. Supra autem
 « trabem marmoream figantur candelabra sex de
 « ferro pulchro, prout in capella palatii pro ter-
 « tielis. Item in altari in angulo dextræ partis in-
 « trando prope cancellos fiat sepulcrum meum in
 « hunc modum. Fodiatur in longum et largum
 « quantum sufficet ad profunditatem octo pedum,
 « et marentur omnes quatuor parietes, solarlo di-
 « misso sine muro, et in altitudine duorum pedum
 « figatur inter murum, dum sit murus, una crati-
 « cula ferrea, ubi jacebit cadaver. Deinde supra
 « craticulam ad duos pedes murus habeat incastru-
 « turam circumcircata, ut superponatur supra corpus
 « una tabula marmorea. Deinde ad æqualitatem
 « pavimenti capellæ alia tabula marmorea, quæ ex
 « nunc possit parari et poni tali modo quod possit
 « extrahi et poni; post hæc super illam tabulam
 « ex tribus partibus, nam quarta erit murus tribu-
 « nalis, erigantur tres marmoreæ tabulæ altitudinis
 « quinque palmarum, et supra eas ponatur una pul-
 « chra marmorea tabula. In istis autem tribus ta-
 « bulis erectis fiat aliquis ornatus, in quantum ante-
 « riori scribantur hæc litteræ: *Bessarion, episcopus*
 « *Tusculanus, S. Romanæ Ecclesiæ cardinalis, pa-*
 « *triarcha Constantinopolitanus, sibi vivens posuit*
 « *anno salutis, etc., cum designatione annorum*
 « *Domini tunc occurrentium. Hoc autem sic factum*
 « *ædificium erit credentia, si quando pontifex ali-*
 « *quis in capella celebraverit; et hinc ponatur supe-*
 « *rius una pulchra tabula marmorea. Item volo ut*
 « *post hæc completa adaptetur totum pavementum*
 « *quadri exterioris, vel marmoribus, si reperian-*
 « *tur, vel matonibus magis quadris secundum for-*
 « *mam antiquorum matonum, vel aliqua materia*
 « *conveniēti; et similiter etiam pulpitum.*

« Item volo ut domus quæ erat quondam Basill
 « de Episcopinis, scutiferi et familiaris mei, sita
 « Romæ in regione Columpnæ, cum omnibus adja-
 « centiis suis et pertinentiis, vendatur plus offer-
 « renti, et ex eisdem pecuniis emanatæ pro dota
 « ejusdem capellæ in locis bonis et liberis ac utili-
 « bus responsiones vini secundum consuetudinem
 « quæ fieri solet Romæ. Concedo autem plenariam
 « facultatem et liberam vendendi domum prædic-

« tam præfato D. Simeoni de Pellinis, auditori
« nostro et subdiacono apostolico, solum et in soli-
« dum, qui deponat pecunias prædictas in banco
« aliquo **139** securo ubi custodiântur, nec aliquis
« eas tangat donec emanent responsiones prædictæ,
« sicut prædiximus; bene et diligenter attendat ut
« responsiones sint bonæ et securæ et in bonis, se-
« curis atque tutis consistant locis. »

Quæ omnia et singula præfatus Rmus D. Bessa-
rion, episcopus, cardinalis, patriarcha et legatus,
omnibus melioribus modo, via, jure, causa et forma,
quibus melius et efficacius potuit et debuit, fecit,
ordinavit, instituit, et dimisit volens, præmissis
omnibus et singulis, nonne et in perpetuum tam in
judicio quam extra et ubique locorum fidem indu-
biam adhiberi. Super quibus omnibus et singulis
idem Rmus D. Bessarion sibi a me notario publico
infrascripto unum, vel plura, publicum seu pub-
licum fieri et confecti voluit instrumentum et instru-
menta.

Acta fuerunt et sunt hæc Venetiis in monasterio
S. Georgii Majoris, sub anno, indictione, die, mense
et pontificatu quibus supra, præsentibus ibidem Rmo
in Christo Patre et Dno Nicolao, Dei et apostolicæ
sedis gratia archiepiscopo Sipontino, ac venerabili-
bus viris Dnis Eugenio Mauroceno, decretorum do-
ctore, ac Matthæo de Narnia, præfatis presbyteris
capellanis præfati Rmi D. Bessarionis, episcopi car-
dinalis, testibus ad præmissa vocatis speciatim atque
rogatis.

Et ego Joannes de Heesboem, clericus Camera-
censis diocesis, publicus sacra imperii auctoritate
notarius, quia præmissis ordinationi, dispositioni,
institutioni, donationi et dimissioni, ac voluntati,
omnibusque aliis, prout in dictis capitalis continen-
tor, et singulis, dum sic ut præmittitur, per præ-
fatum Rmum D. Bessarionem episcopum cardina-
lem, patriarcham et legatum fierent et agerentur,
una cum prænominatis testibus præsens interfui,
eaque sic fieri vidi et audivi, ideo hæc præsens pu-
blicum instrumentum exinde confect et in notam
scripsi, subscripsi, publicavi, et in hanc publicam
formam redegei, signoque et nomine meis solitis et
consuetis signavi. In fidem et testimonium omnium
et singulorum præmissorum rogatus et requisitus
ego idem notarius, qui approbo supra et constat
mihi de verbis rasis in ultima linea ultimi capituli
præinserti, scilicet, sed, ut prædiximus, bene et
diligenter attendat ut responsiones sint bonæ et se-
curæ, et in bonis, securis ac tutis locis consistant,
quod protestor manu propria ego idem Joannes de
Heesboem, clericus et notarius.

140 VIII

*Bessarionis diploma, ironice ab eo scriptum, in gra-
tiam poetastri Pauli de Godiis, qui ab eo coronari
voluerat. Ex codice Vaticano Urbinate n. 692,
membran., in-4°, p. 187 sqq.*

In nomine, etc. Nos Bessarion, Dei et apostolicæ
sedis gratia episcopus Tusculanus ac cardinalis Ni-

cænus, universis et singulis Christianis et aliis
quibuscunque ad quos præsentibus advenerint, salu-
tem in Domino.

Ut clarius innotescat qualiter ad nostram noti-
tiam pervenit ex fide dignis privilegiis nobis delatis,
quod eximius artium medicinæ aliarumque omnium
liberalium artium doctor D. magister Paulus Joannes
de Godiis, Pergulanus, ob ejus plurimas et immen-
sas virtutes a nonnullis principibus et marchionibus
quatuor laureatus ac aureas coronas in capite suo
digne atque digne acquisivit, et visis publicis
disputationibus coram nobis sparsis cum argumentis
sophisticis, philosophando, musicando, tripu-
diando cum punctis pedum novissimo ritu cum ma-
xima delectatione circumstantium, Spiritu divino
commoti, ut idem dom. et magister prælibatus glo-
riari valeat abundantia dignitatum, manibus pro-
priis, auctoritate qua fungimur, ipsum decrevimus
laureare. Et veluti ille pater antiquus Moyses a
Creatore nostro in alto monte Sinai legem assump-
psit, ita et nos in altissimo monte Italico Catriano
cum canis et foliis lauri nati in summitate montis
illius in capite et ad templas, more poetarum, eum-
dem D. et magistrum Paulum præsentem et flexis
genibus procliva devotione poscentem legitime
laureavimus, volentes ut in posterum auctoritate
nostra valeat per omnes partes Italicas et extra
Italiam, in Achaïam, Corinthum, Athenas, in mare
Abydos usque Constantinopolim et citra mare Ma-
gnum quod Ponticum dicitur, discurrendo per
Latiam regionem, Antiochiam, Cæsaream Philippi,
Achaïam, Palæstinam, Lætiam Græcam, Ascaloniam,
Fenicam et Albaniam, per Alexandriam et totum
mare Mediterraneum usque ad montem Cathar-
met, et per Sirtes majores, et per totam Africam
atque per totam Tripolitana regionem usque ad
Sirtes minores, et per totum regnum Carthaginen-
sium, et per regiones Bysantium Numidiæ et Getu-
lorum, et ultra flumen Nuleanum qui intrat in mare,
et per totam Mauritaniam Cæsariensem discurren-
do cum fortuna per totum mare Oceanum inci-
piendo ab Occidente per Septentrionem usque in
Orientem ultra **141** Hispaniam, Scythiam, Britan-
niam, Galliam, Normandiam, Flandriam, usque ad
Rhenum flumen, et ultra usque ad montes Rifeos,
et postea in civitate Jansbouæ et per totam Barba-
riam, et per Germaniam superiorem et inferiorem,
Svetiam, Daciam, Syriam et usque flumen Tanais
qui intrat in mare Ponticum, et ultra Danubium
per totam Hungariam usque ad Pafios montes re-
trocedendo in Pannoniam et Macedoniam et Thra-
ciam, et per mare Rubrum usque ad columnas
Herculis circumcundo omnes alias regiones usque
ad Paradisum deliciarum; et per Asiam Minorem,
et in illa nobilissima civitate Assur, et per Chal-
dæam et Babyloniam totam discurrendo in flumi-
nibus Tigris et Euphratis, ac Arabiam et Damascum
et usque ad montes Libani ad cujus radices nasci-
tur Jordanes, et ultra Jordanem per regionem vide-

ficit Idomeam, Phœnicem, Indiam, Jerusalem et Bethleem, et generaliter per totum et universum mundum infandas ejus mirabiles artes legere.... exercere cum libero transitu tam per aquam quam per terram, cum omnibus et singulis exceptionibus, commodis et incommotis ad ipsam merito spectantibus et pertinentibus : mandantes, quantum possumus, omnibus linguis suprascriptarum regionum et locorum ut presentes nostras litteras observent faciantque inviolabiliter observari.

In quorum fidem, etc.

Posterior cardis. Bessarionis dispositio, qua foundationem ac dotationem sacelli S. Eugenio in melius mutavit, nulla in super hanc eidem attribuit, ac fratres ord. Minorum in ea perpetuo sacellanos instituit.

Bessarion, veneratione divina episcopus Tusulanus, S. R. E. cardinalis et patriarcha Constantinopolitanus, universis et singulis, tam presentibus quam futuris, has nostras litteras inspecturis et auditoris, salutem in Domino sempiternam.

Ad universitatis vestrae notitiam deducimus et deduci volumus per presentes : quod nos quidem de vestra et progenitorum nostrorum animarum salute cogitantes, ac laudem et gloriam omnipotentis Dei et SS. Michaelis archangeli et Joannis Baptiste et S. Eugenio virg. et martyris, nec non pro divini cultus augmento, infra scripta propterea facere designantes, scilicet record. Dnus P. us papa II ad nostram supplicationem notis, qui basilicam XII Apostolorum de Urbe in commendam tunc obtinebamus prout obtinemus de presenti, pro ipsius basilicæ decore et cultus pred. in ea augmento saluteque animarum, ut capellam in dicta basilica sitam, que tunc sub invocatione S. Eugenio duntaxat nominata et indotata erat, ac reparatione indigebat, ad omnipotentia Dei laudem et gloriam reparare ac sub invocatione dictorum SS. Michaelis archangeli et Joannis Baptiste ac S. Eugenio intitulare, nec non libris, parametis et aliis ecclesiasticis ornamentis ad divinum cultum necessariis fœlere, ac competentibus pro uno presbytero missas et alia divina officia celebraturo, redditibus de bonis nostris etiam per Ecclesiam acquisitis dotare possemus, licentiam et facultatem per suas litteras concessit, ac ipsius capelle jus patronatus et presentandi presbytero cardinali dictæ basilicæ pro tempore existenti personam idoneam ad illam tam prima vice quam quoties vacare eam contigerit, nobis et post nos abbati S. Pauli extra muros Urbis, et priori domus S. Mariæ de Populo de eadem urbe, S. Benedicti et Eremitarum S. Augustini ordinum, etiam pro tempore existentibus in perpetuum, nisi aliter ante mortem nostram disponeremus, idem jus patronatus et presentandi Rmo D. cardinali dictæ basilicæ pro tempore existenti reservavit, decernens capellam ipsam sub invocatione eorundem SS. Michaelis, Joannis Baptiste et S.

(1) Julii in bulla Pii II, supra col. LXXVI.

Eugenio ex tunc in antea nominari debere, prout in ipsius domini Pii papæ litteris sub dat. Romæ apud S. Petrum anno incarnat. Domini. 1465, prid. kal. Maii (1), pontific. sui anno v, desuper confectis, plenius continetur.

Et postquam nos eandem capellam reparare et ornare cœpimus, ac ei pro dote nonnulla tunc expressa bona emimus atque donavimus, præfatus scilicet record. D. Pius papa II, multis bonis respectibus, ex eo præsertim quod in basilica predicta, in qua nonnulli clerici sæculares canonici præbendarii tunc deserviebant ; propterea quod redditus et proventus dictorum canonicorum valde exigui et tenues erant, manifeste et aperte neglectus et valde imminutus divinus cultus erat, in honoris Dei diminutionem et salutis animarum parochianorum ejusdem ecclesie præjudicium non parvum et detrimentum ; licet audita omnia quasi ultimam minabantur ruinam, supplicationibus nostris inclinat, ut ipsa basilica in divinis congrue serviretur, illam de sæculari ecclesia ad ordinem Fratrum Minorum reduci intendens, per quasdam alias suas litteras Rev. P. Dno Nicolao archiepiscopo Sipontino dedit inter cetera in mandatis ut ipsam basilicam professoribus dicti ordinis Fratrum Minorum concederet et in ea tot fratres institueret quot ex ejus fructibus congrue sustentari possent, nec non statueret et ordinaret quod omnes et singuli fructus, redditus, proventus, possessiones et bona ipsius basilicæ communita, ac illa que ad canonicatum et præbendam cardinalis pro tempore existentis tituli dictæ basilicæ ex tunc, alia vero que ad alios canonicatus et præbendas ac beneficia ipsius basilicæ pertinebant, quamprimum canonicos vel beneficiarios ejusdem basilicæ cedere vel decedere, aut ea alias quoquo modo dimittere contingeret, eisdem fratribus Minorum eorumque ordini applicaret ; quarum quidem posteriorum litterarum vigore præfatus D. Nicolaus archiepiscopus basilicam ipsam fratribus concessit, ac statuit et ordinavit, fructus, redditus, proventus, possessiones et bona prædicta ipsis eorumque ordini Minorum applicari, prout in ipsis posterioribus Dni Pii litteris et dicti Nicolai archiepiscopi processu desuper habito super inde confectis plenius continetur. Et deinde possessione pacifica basilicæ et possessionum predictarum, ac jurium ac pertinentiarum earundem per dictos Fratres adepti, nos in eadem capella nostram elegimus sepulturam ad honorem et laudem omnipotentis Dei et B. Mariæ Virginis, ejus Genitricis, sub invocatione dictorum SS. Michaelis et Joannis Baptiste ac S. Eugenio, ac cujuslibet ipsorum intitulavimus, et deinceps nominari volumus ; tenoreque presentium et auctoritate apostolica nobis in hac parte dictis prioribus Dni Pii litteris concessa, eligimus, dedicamus, intitulamus et nominamus ; quoquo antea, timentes ne morte præventemur, per alios ut fierent ordinavimus etiam in scriptis, nos ipsi

Dei misericordia, vita nobis prolongata, vel majorem partem eorum compleverimus; et quamvis olim pro dote ipsius capellæ quinque partes ex duodecim partibus infrascripti casalis et certa alia tunc expressa bona dictæ capellæ donaverimus, ideo illa donatione et quibuscunque aliis anterioribus donationibus et instrumentis revocatis, hanc dispositionem et ordinationem tanquam secundiores de novo facimus et ordinamus.

Et in primis, personis in dicta basilica, sicut præfertur, mutatis et ampliori honorum **144** facultate nobis a Deo concessa, propter quam deliberavimus dictam capellam majori et secundiori dote quam prius fecimus, dotare, unde et Fratres dicti ordinis Minorum, quos in ipsa capella infra institimus, ex ea et pro ejus oneribus infrascriptis commoditatem aliquam in perpetuum suscipiant; vel si quo casu aliquando contingeret quod dicti Fratres ab eadem basilica decederent eamque dimitterent, ac ipsa ad clericorum regularium regimen reduceretur, ut tunc et eo casu duo capellani in ea juxta ordinationem infrascriptam instituendi, habeant unde decenter vivere et se sustentare possint et valeant, volumus et deliberavimus, id quod longo tempore summe desideravimus, exsequi et implere, videlicet ipsam capellam nobis adhuc in humanis agentibus sufficienter pro deservientibus eidem dotare ac calicibus, libris, parametis et aliis ecclesiasticis ornamentis divino cultui aptis decenter fulcire et ornare.

Quapropter, revocantes, ut prædictum est, omnes et singulas ordinationes, dotationes et concessionem, præter infrascriptas per nos circa dotem et bona quæcunque mobilia et immobilia ipsi capellæ quomodolibet factas, de quibus nunc et in posterum fortasse quoquo modo constare posset, attento præsertim quod nobis potestatem talia bona in utiliora et fructuosiora commutandi vel alienandi semper reservavimus, vel saltem hæc nostra intentio fuerit, quodque in melius et abundantius per Dei gratiam omnia disposita et ordinata sunt, tenore præsentium ex nunc, ex nostra mera scientia et liberalitate ac spontanea voluntate, ad honorem, gloriam et laudem omnipotentis Dei, B. Mariæ Virginis, ejus Genitricis, SS. Michaelis et Joannis Baptistæ, ac S. Eugenæ, omnibus melioribus, modo, via, jure, causa et forma, quibus melius et efficacius possumus et debemus, capellam prædictam possessionibus, bonis et rebus infrascriptis ex nunc et in perpetuum donamus, easque et ea capellæ prædictæ in dotem perpetuam pure, libere et simpliciter ex nunc donamus, transferimus et assignamus. In primis autem donamus dictam capellam et ei in dotem perpetuam damus, et ex nunc constituimus totum integrum casale vocatum *della Cicognola nova* et ejus totum et integrum tenimentum, quod constat ex duodecim unciis principalibus partibus ipsius casalis et ejus tenimenti per nos successive emptis a diversis personis, ut sequitur:

Emimus enim unam tertiam partem quinque unciarum ipsius casalis et ejus tenimenti a Dna Bartholomea, filia quondam Palutii Casate, et duas alias **145** partes earundem quinque unciarum ab honesta Dna Jenepre, relicta quondam Thomæ Casate de Fuscis, matre et tutrice Marianæ et Catherinæ, filiarum dicti Thomæ; ac duas alias uncias et mediam a præfata Catherina, filia prædicti Thomæ, et Hieronymo q. Laurentii Pauli ejusdem Catherinæ marito, prout in tribus instrumentis publicis desuper confectis et per discretum virum Petrum de Millinis, notarium publicum de Urbe subscriptis, respective plenius continetur. Item emimus etiam duas alias uncias et mediam a Francisco Abbatis Joannis de Framapanibus de Brachiano, marito dictæ Marianæ, ac duas alias uncias ab honesto viro Paulo de Fuscis, cive Romano, prout in duobus instrumentis publicis per discretum virum Petrum de Caputgallis, notarium publicum de Urbe, subscriptis, etiam respective plenius continetur. Et in venditiones prædictas a præfato Francisco pro duabus et media, et a dictis Hieronymo et Catherina pro aliis duabus et media unciis factas dictæ Jenepre ac dictorum Francisci, Hieronymi, Catherinæ et Marianæ, quarum altera alteri in bonis post mortem successit, mutuis expressis consensibus et ratificationibus accesserunt, prout ex tribus instrumentis publicis desuper confectis, et per Joannem de Heesboem, notarium publicum infrascriptum, subscriptis respective continetur. Et de jure supradicti Pauli de Fuscis ad dictas duas uncias nobis, ut præfertur, per eum venditas constat plene ex instrumento emptionis earundem unciarum prædicto Paulo et q. Petro de Fuscis, cui præfatus Paulus in bonis successit per discretum virum Laurentium Venantii, notarium de Urbe, subscripto. Quæ omnes uncias sic, ut præfertur, per nos emptæ constituunt dictum casale di Cicognola nova et ejus tenimentum totum et integrum per nos, ut præmittitur, in dotem perpetuam dictæ capellæ datum. Quod quidem casale et ejus tenimentum positum est in territorio Urbis, extra portam Appiam, in partibus Latii, inter hos fines: cui ab uno latere tenet et est tenimentum casalis S. Alexii; ab alio tenimentum casalis Cicognolæ veteris; ab alio tenimentum casalis Pignotti; et ab alio tenet et est tenimentum casalis S. Joannis ante Portam Latinam; vel si qui sint aut esse possunt plures aut veriores confines antiqui et moderni ad præfatum casale de Cicognola nova, et ejus tenimentum spectantes, tam de jure quam de consuetudine, cum omnibus et singulis terriscultis, incultis, pratis, prataritiis, pascuariis, montibus, collibus, stirpariis, aquis, **146** fontibus et aquarum decursibus cæterisque juribus et pertinentiis universis.

Item similiter in dotem perpetuam ex nunc donamus et constituimus dictæ capellæ quandam vineam septem petiarum plus vel minus quanta est, videlicet vitium et arborum ipsius cum vasca, vascali, lino, statio et puteo intra se, et aliis ejus

juribus et pertinentiis; quam vineam emimus a Dna Cilla, filia quondam magistri Joannis Barberii de regione Pontis, tunc uxore Nannini Bartholomæi de Chechis de Bononia, cum consensu ejusdem Nannini; prout in instrumento desuper confecto et per Paulum Joannis Antonii de Capitibus, notarium Imperialem de Urbe, subscripto, plenius continetur. Et quæ vinea posita est infra mœnia urbis, in loco qui dicitur S. Casarii in Turri, sub proprietate ejusdem monasterii S. Casarii ad respondendum eidem annis singulis tempore vindemiarum duas caballatas cum dimidia musti mundi quod excreverit ex dicta vinea, et unam quartam uvarum more Romano inter hos fines; cui ab uno latere est dictum monasterium; ante est strata publica; ab alio latere tenet et sunt res societatis Fraticellorum tertii ordinis S. Dominici de monte Magnanapoli; ab alio latere tenet et sunt res Thomasi de Casariis; vel si qui sunt aut esse possunt plures aut veriores confines antiqui vel moderni ad dictam vineam spectantes seu pertinentes tam de jure quam de consuetudine; cum omnibus et singulis introitibus, exitibus, usibus, utilitatibus, juribus, pertinentiis casalis et sub tenementi de Cicognola nova, et vinea supradictorum, seu alterius eorum ad ea omnia et singula a fratribus dietæ basilicæ per eorum procuratores seu syndicos, et in eam reintroductionis prædictæ a duobus capellanis tunc pro tempore, ut præfertur, eligendis, in perpetuum habendum, tenendum, possidendum, laborandum, fructificandum, administrandum; fructus quoque, redditus et proventus eorum levandum et a dictis Fratribus in usum eis a sede apostolica permittendos et concedendos; ab ipsis vero duobus capellanis in casum prædictum in proprios honestos usus simpliciter convertendum et se ex illis manutenendum et sustentandum. Et pro præmissis renuntiamus et plenarie transferimus ex nunc in dictam capellam ad Fratres prædictos; et in casum reintroductionis prædictæ duos capellanos pro tempore eligendos, omnia et singula jura, nomina, actiones, rationes reales et personales, utiles, directas, tacitas, expressas, hypothecarias, pignoraticias, mistas, civiles, prætorias in rem **147** scriptas et officium iudicis, ac interesse, quæ, quas et quod in et super casali et ejus tenimento de Cicognola nova integro ac vinea supradicta, nobisque in eis et ad eas competere potuerunt nunc et quomodolibet in futurum.

Insuper donamus ex nunc simpliciter et in perpetuum capellæ supradictæ paramenta, jocalia, res et bona infrascripta: videlicet, unum paramentum pro quotidiano servitio, coloris albi, de drapo damascino; item unum aliud coloris biseti, similiter de damascino plano, et stolas, manipula et camises; item plumalia tria, videlicet album brocatum de auro et alium pavonatium de damascino simplici cum armis nostris, et quoddam aliud nigrum de damascino, omnia cum pulchris frigiis; item unam pla-

notam de damascino pavonatigio cum frigio de foliis aureis recamatis; item unum calicem magnum et unam patenam magnum; item unum alium calicem minorem et unam patenam minorem argenteas deauratas; item ampullas argenteas duas; item crucem unam pulchram et magnam argenteam; item thecas corporalium duas, unam in qua est nomen Jesu cum perlis, et aliam de veluto rubeo cum corporalibus suis; item superpellicia quatuor; item de paniculis pulchris ornatis serico pro cooperiendis calice duos; item toballas majores ad cooperiendum altare pulchras decem; item tapetum bonum ad ponendum ante altare; item unum missale magnum et bonum; item unum breviarium magnum et bonum, coopertum tabulis et corio rubro antiquo cum quatuor seraminibus; item unum dossale seu paramentum pro altari ejusdem capellæ de veluto rubeo figurato floribus seu figuris diversorum colorum, et subornatum circummeica subena damascini viridis; item aliud dossale de damascino rubeo figurato, subornatum circummeica subena damascini viridis; item unum aliud dossale pro quotidiano usu ejusdem capellæ de serico coloris rubei figuratum cum foliis aureis antiquum; item unam planetam, unam tunicellam pro subdiacono, unam dalmaticam pro diacono de drapo damascino albo de auro cum frigiis quadris et manieis pretiosis; item stolas duas et manipulos tres de eadem drapo de auro; item unum vexillum pro cruce de damascino albo de auro cum una pella recamata de figura S. Georgii; item unum thuribulum argenteum ponderis librarum duarum unciarum septem; item duas toballas bonas longas laboratas serico pro cooperiendis legio.

Postremo donamus eidem capellæ ex nunc donatione quæ sit inter vivos bona infrascripta **148** quorum usum nobis reservamus quousque vixerimus, videlicet: in primis donamus inter vivos dietæ capellæ navicellam et vas argenteum pro aqua benedicta cum suo aspersorio; item duo candelabra de capella nostra cum armis nostris, quibus utimur in eadem; item pannum de veluto Alexandrino, quo utimur in capella nostra ante altare, et superpellicium; item duo bancalla de panno de ratgia que habent SS. Apostolos, et alios quatuor pannos de ratgia parvos, quorum tres habent Annuntiationem, quartus vero Crucifixum; item tapetos tres; item duo candelabra magna ferrea; item duo alia candelabra majora et longiora de argento; duos calices et duas patenas, quorum major ponderat libras duas; planetas quatuor, videlicet unam albam de damascino simplici, aliam pavonatziam de damascino simplici; aliam celestri (sic) coloris de seta; aliam de seta coloris varii cum floribus; albas duas cum stolis et manipulis suis; plumalia duo, unum album, aliud pavonatzium de damascino simplici cum frigiis de drapo Cyprio; item alias duas ampullas et bacile parvum, et missale unum, quo utitur quotidie capellanus in capella nostra; item unum thuribulum Græcum planum cum manica;

item duo ova de strusio ornata argento; item legia duo; item faldistorium pontificale.

Cæterum, quia post emanationem priorum litterarum prædictarum dicti Dni Pii, dicta basilica præfatis fratribus ordinis Minorum concessa et ad eorum ordinem reducta existit, ut præfertur, nos, existimantes per eosdem fratres posse dictæ capellæ in divinis convenientius et facillius quam per sæculares presbyteros deserviri, in personas quæ eidem capellæ deservire debent religiosos viros fratres dicti ordinis Minorum in dicta basilica nunc et in posterum habitantes in perpetuum ex nunc institimus et tenore presentium pro institutis a nobis in perpetuum haberi volumus, volentes etiam et ordinantes quod ipsi fratres jurepatronatus interim a dictis abbate et priore penitus abdicato, præfata capellam et per ipsorum procuratores vel syndicos ejus bona teneant, et in eadem capella omni die unam missam celebrent vel celebrari faciant hoc modo, videl. diebus Mercurii, Veneris et Sabati, missam pro defunctis; die vero Dominica, missam currentem; die Lunæ, missam S. Angeli; die vero Martis, missam S. Joannis Baptistæ: et die Jovis, missam S. Trinitatis cum commemoratione S. Eugenii, et etiam cum collecta in qualibet pro defunctis referendo pro vivis nomen nostrum, pro mortuis post **149** mortem nomen nostrum, Isidori et Dosithei episcoporum; item Theodori et Theodoræ, ac Michaelis et Georgii, et aliorum quos in intentione nostra habemus, nec non quod annis singulis, decima die mensis Septembris, teneantur fratres ipsi cantare vigiliis mortuorum et missam solemnem pro defunctis nostris prænominatis. Si tamen casu aliquo aliquando contingeret, ut prædictum est, quod dicti fratres Minorum ab eadem basilica recederent eamque dimitterent, ac ipsa ad clericorum regularium regimen reduceretur, tunc et eo casu dictum jus patronatus et præsentandi locum habere illudque ad abbatem monasterii S. Pauli et priorem domus S. Mariæ de Populo prædictos in perpetuum pertinere volumus et ordinamus, qui abbas et prior pro tempore existentes, attento quod ipsa capella pro nunc a nobis pro duobus capellanis sufficienter dotata est, debeant tam prima vice quam quoties casus vacationis illius occurrerit, duas personas idoneas in sacerdotio constitutas cardinali ejusdem basilicæ pro tempore existenti per eum instituendas præsentare juxta dispositionem in dictis prioribus Dni Pii litteris circa unum capellanum factam. Qui quidem capellani qualibet septimana septem missas, singulis videlicet diebus in eadem capella vicissim, modo et ordine superius ordinatis et expressis, et prædicta decima die vigiliis mortuorum et officium totum ac missam pro defunctis legere teneantur. Insuper casalis et vineæ ac aliorum bonorum et localium prædictorum ipsi capellæ, ut prædicitur, per nos donatorum, et quorumcumque aliorum vita nobis comite per nos in posterum donandorum,

alienationem cujusvis speciei aut generis tam fratribus ordinis Minorum et eorum syndicis, quam in casum præmissum capellanis prædictis et quibuscunque aliis dictæ capellæ et ejus bonorum administratoribus perpetuo interdiciamus atque prohibemus, volentes alienationes ipsas, si quæ fierent, nullius esse roboris vel momenti, sed adversus emptores aut alios ipsorum casalis, vineæ et bonorum quocunque titulo receptores pro dictis fratribus vel capellanis quocunque tempore fore ad illa regressum.

Quæ omnia et singula suprascripta et quodlibet eorum nos Bessarion episcopus, cardinalis et patriarcha prædictus, sponte et ex mera nostra scientia ac liberalitate, ut præmittitur, donamus, concedimus, renuntiamus, facimus, atque manu nostra pectori more prælatorum apposita, promittimus dictæ capellæ et ejus capellanis **150** suprascriptis omnibusque aliis et singulis quorum interest vel interesse poterit quomodolibet in futurum, ac notario publico infrascripto, tanquam publicæ et authenticæ personæ rite et legitime stipulanti et recipienti vice et nomine omnium et singulorum prædictorum, perpetuo attendere et inviolabiter observare, nec in aliquo directe vel indirecte per nos vel alium seu alios quoquo modo contravenire velle. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium præmissorum præsentis nostras litteras, sive præsens publicum instrumentum per notarium infrascriptum fieri, subscribi et publicari, nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione communiri.

Datum et actum Romæ in domibus nostris apud SS. Apostolos, anno a nativ. Domini 1467, indict. xv, die vero Veneris decima mensis Aprilis, pontificatus SS. in Christo Patris ac Dni nostri Dni Pauli, divina providentia papæ II, anno tertio; præsentibus ibidem provido ac discretis viris magistro Joanne Knyff, decretorum doctore, auditore et capellano; Joanne Lenss, canon. ecclesie S. Andreae Colonien., Joanne Franc. de Benthevogllis, litterarum sacre Pœnitentiariæ apostolicæ scriptore, et Raphaelo Baldulo, clerico Fulginaten., scutiferis nostris, testibus ad præmissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Joannes de Heesboem, clericus Cameraensis diocesis, publicus sacra imperiali auctoritate notarius, quia præmissis omnibus et singulis, dum sic, ut præmittitur, per præfatum Rmum in Christo Patrem et D. Bessarionem, episcopum cardinalem et patriarcham, fierent et agerentur, una cum prænominatis testibus interfui, eaque sic fieri vidi et audivi; ideo hoc præsens publicum instrumentum manu alterius, me aliis legitime occupato negotiis, fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi et publicavi et in hanc publicam formam redegi, signo et nomine meo solitis et consuetis, una cum præfati Rmi Dni cardinalis sigilli appensione signavi: in

fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum rogatus et requisitus.

151 X.

Bulla qua Paulus II donationem sacelli S. Eugenie a cardinali Bessarione factam confirmat, sacellumque ipsum cum dote PP. Minoribus conventualibus S. Francisci attribuit.

Paulus episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam. In eminenti apostolice sedis speculo constituti, quæ pro ecclesiarum decore et divini cultus augmento præsertim per venerabiles fratres nostros S. Romanæ Ecclesiæ cardinales provida gesta sunt, placidi pastoris aspectu benignius intuemur, ut ne illa alienius ambiguitatis subleantur scrupulo, sed perpetuo illibata permanent, opem et operam ostenentur impartimur. Sane cum dudum sol. record. Pius papa II, prædecessor noster, ven. fratri nostro Bessarioni, episcopo Tusculano, cardinali Nicæno nuncupato, qui etiam tunc titulum presbyteri cardinalis basilicæ XII Apostolorum de Urbe in commendam obtinebat, prout obtinet, ut capellam sub invocatione S. Eugenie, sitam in eadem basilica, quæ indotata erat et restauratione indigebat, quamque ipse Bessarion episcopus pro suæ progenitorumque suorum animarum salute pro uno capellano sufficienter dotare desiderabat, ad omnipotentis Dei laudem et gloriam reparare ac sub invocatione SS. Michaelis archangeli et Joannis Baptistæ ac S. Eugenie intitulare, nec non libris, paramentis et aliis ecclesiasticis ornamentis divino cultui necessariis fulcire, et competentibus pro uno presbytero iuxta missas et divina officia celebraturo redditibus de bonis suis etiam per Ecclesiam acquisitis dotare posset, licentiam et facultatem per suas litteras concessisset, ac ipsius capellæ jus patronatus et presentandi cardinali dictæ basilicæ pro tempore existenti personam idoneam ad illam tam prima vice quam quoties eam vacare contingeret, sibi et post eum abbati monasterii S. Pauli extra muros Urbis, et priori domus S. Mariæ de Populo de eadem urbe, S. Benedicti et Eremitarum S. Augustini ordinum, etiam pro tempore existentibus, in perpetuum, nisi aliter ante mortem suam disponderet, idem jus patronatus et presentandi presbytero cardinali basilicæ prædictæ pro tempore existenti reservasset, ac præfatus Bessarion dictam capellam reparare et ornare coepisset, eique **152** pro dote nonnulla tunc expressa bona emisisset atque donasset, præfatus prædecessor postmodum ad ipsius Bessarionis instantiam, et ex certis rationalibus causis tunc expressis, et præsertim ut in ipsa basilica in divinis congrue serviretur, illam de sæculari ecclesia ad ordinem Fratrum minorum reduci intendens, per quasdam alias suas litteras venerab. frat. nostro Nicolao archiepiscopo Sipontino dedit inter cætera in mandatis ut ipsam basilicam professoribus dicti ordinis Fratrum Minorum concederet, et tot fratres in ea institueret quot ex ejus fructibus

congrue sustentari possent, nec non statueret et ordinaret quod omnes et singuli fructus, redditus, proventus, possessiones et bona ipsius basilicæ communia, ac illa quæ ad canonicatum et præbendam cardinalis pro tempore existentis supradictæ basilicæ ex tunc, alia vero quæ ad alios canonicatos et præbendas ac beneficia ipsius basilicæ pertinebant, quam primum canonicos vel beneficiatos ejusdem ecclesiæ cedere vel decedere, aut ea alia quoquo modo dimittere contingeret, eidem fratribus eorumque ordini Minorum applicaret. Quam quidem posteriorum litterarum vigore præfatus Nicolaus archiepiscopus basilicam ipsam Fratribus concessit, ac statuit et ordinavit fructus, redditus et proventus, ac possessiones et bona prædicta ipsi eorumque ordini Minorum applicari.

Cum itaque, sicut præfatus Bessarion coram nobis nuper exposuit, et rei etiam evidentia manifestat, ipsam dictam capellam reparaverit, et dignis picturis ac paramentis et ornamentis tam sericis quam argenteis divino cultui optis decore ornaverit, et in ea suam sepulturam elegerit, et quamvis olim pro dote ipsius capellæ quinque partes ex duodecim partibus infrascripti casalis, et certa alia tunc expressa bona dictæ capellæ donaverit, tamen nuper suo animo in bonum quotidie magis fervescente, omptis ab eo a diversis personis reliquis septem partibus casalis Gregoriorum novæ, sibi in Latio extra portam Appiam alius Urbis, et alia donatione prædicta, tanquam minus secunda, per eum revocata, totum dictum casale cum omnibus et singulis tenementis, terris cultis et incultis, pratis, aquis, aquarum decursibus aliisque juribus et pertinentiis suis, nec non quandam vineam mensuræ septem petiarum, vel circa, sitam infra mœnia Urbis in loco S. Cæsarii in Turri nuncupato, similiter a se emptam; aliisque localla et ornamenta prædicta eidem capellæ donavit et in dotem constituit ac assignavit. Et quia post **153** emanationem priorum litterarum prædictarum ipsa basilica dictis Fratribus ordinis Minorum concessa et ad eorum ordinem reducere existit, ut præfertur, idem cardinalis, existimans per eosdem Fratres posse dictæ capellæ in divinis conventionibus et facilius quam per sæculares presbyteros deserviri, ipsos Fratres in dicta capella instituit, ac voluit et ordinavit, quod ipsi Fratres dictam capellam et per ipsorum procuratores vel syndicos ejus bona tenerent, et in eadem capella omni die unam missam celebrarent vel celebrari facerent, hoc modo videlicet, diebus Mercurii, Venoris et Sabbati, missam pro defunctis, die vero Dominico missam currentem, et die Lunæ missam S. Angeli, die vero Martis missam S. Joannis Baptistæ, et die Jovis missam S. Trinitatis cum commemoratione S. Eugenie, et etiam cum collecta in qualibet pro defunctis referendo pro certis per ipsam Bessarionem nominatim expressis, nec non quod annis singulis, decima die mensis Septembris, tenerentur fratres

ipsi cantare vigiliis mortuorum, et missam solem- nem pro defunctis expressis prædictis ac voluit idem Bessarion. Quod si quo casu aliquando con- tingeret quod dicti fratres ab eadem basilica rece- derent eamque dimitterent, dictaque basilica ad dictorum sæcularium regimen reduceretur, tunc et eo casu dictum jus patronatus locum habere, illud- que ad abbatem monasterii S. Pauli et priorem domus S. Mariæ de Populo prædictorum pertinere. Et quia ipsa capella pro duobus capellanis sufficien- ter per præfatum Bessarionem dotata est, quod tunc et eo casu ipsi abbas et prior, tam prima- rie quam quoties casus illius vacationis occurre- rit, duas personas in sacerdote constitutas cardi- nali ejus basilicæ pro tempore existenti per eum instituendas præsentare debeant; qui quidem ca- pellani qualibet septimana septem missas, singulis videlicet diebus singulas in eadem capella vicissim modo et ordine superius expressis, et prædicta decima die vigiliis mortuorum et officium totum et missam pro defunctis legere teneantur. Casalis vero et vineæ et aliorum honorum et jocalium præ- dictorum ipsi capellæ, ut prædicitur, donatorum, et quorumcumque aliorum ei, vita comite, in poste- rum donandorum alienationem cujusvis speciei ac generis idem Bessarion, tam Fratrum ipsorum syn- dicis quam in promissum eventum capellans præ- dictis, et quibuscumque aliis dictæ capellæ et ejus honorum administratoribus, perpetuo interdixit atque prohibuit, volens **154** alienationes ipsas, si quæ in toto vel in parte, quod absit, fierent, nul- lus esse roboris vel momenti, sed adversus emp- tores aut alias ipsorum casalis, vineæ et honorum quocumque titulo receptores prædictis fratribus vel capellanis quocumque tempore fore ad illa regres- sum, prout tam in prædictis litteris quam processu per ipsum archiepiscopum super eisdem posteriori- bus litteris habito, et quodam publico instrumento super donatione et in dotem constitutione, assi- gnatione, voluntate, ordinatione et aliis præmissis confecto, quorum omnium tenores diligenter inspicere et examinari fecimus, et eos ac si de verbo ad verbum præsentibus insererentur, haberi volumus pro expressis, plenius continetur. Quare præfatus Bessarion nobis humiliter supplicavit ut præmissis omnibus et singulis pro illorum subsistentia firmiori robur apostolicæ confirmationis adicere aliasque super his opportune providere de benignitate apo- stolica dignaremur.

Nos igitur, qui hujusmodi laudabilium operum, per quæ divinus cultus augetur, ecclesiarum basi- licæ decorantur, et animarum tam instituentium quam aliorum fidelium salutem provide consulitur, commendatores atque fautores libenter existimus, et ut perpetuum vigorem habeant, quantum nostra valet provisio, efficaciter operamur, hujusmodi supplicationibus inclinati, reparationem et orna- mentum capellæ prædictæ, eisdem Fratribus factam concessionem eorumque in illa institutionem, et

casalis et vineæ, nec non jocalium et ornamento- rum ac honorum prædictorum ipsi capellæ factam posteriorem donationem, ac jus patronatus in even- tum prædictum duntaxat concessionem priorisque revocationem, nec non interdictum, et prohibiti- onem ac voluntatem et ordinationem ipsius Bessario- nis cardinalis atque præmissa rata habentes et grata, illa omnia et singula in litteris et processu ac instrumento prædictis contenta et qualibet inde secuta auctoritate apostolica et ex certa scientia tenore præsentium confirmamus et approbamus, ac plenum robur obtinere decernimus, suppletis om- nes et singulos defectus, si qui forsitan intervenerint in eisdem, nec non cum dictis fratribus ut prædictam capellam, et illius ac dictæ basilicæ possessiones et alia bona prædicta pro paramentis, libris, ornamentis, luminaribus, cera et aliis sa- cristicæ ipsius basilicæ, eorundem quoque Fratrum necessitatibus, si aliunde vitæ necessaria consequi nequeant, retinere, ac possessiones et bona hujus- modi per œconomum vel procuratorem idoneum aut syndicum laicum administrare, illorum quoque fructus, redditus et proventus in usus prædictos convertere libere ac licite valeant, auctoritate præ- dicta tenore præsentium **155** de speciali gratia dis- pensamus; mandantes insuper presbytero cardinali dictæ basilicæ qui pro tempore fuerit, ut præmissa omnia et singula faciat per eosdem Fratres vel in prædictum eventum capellanos dictæ capellæ qui pro tempore fuerint, perpetuis futuris temporibus inviolabiliter observari, contradictores per censu- ram ecclesiasticam, appellatione postposita, com- pescendo: non obstantibus constitutionibus et or- dinationibus apostolicis ac eorundem basilicæ et ordinis Fratrum Minorum statutis et consuetudinibus, juramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alla roboratis, contrariis quibuscumque; aut si aliquibus communiter vel divisim a prædicta sit sede indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam de indulto hu- jusmodi mentionem.

Nulli ergo omnino hominum liceat, etc.

Datum Romæ, apud S. Marcum, anno incarnat. Domin. 1467, xv kal. Octobr., pontif. nostri anno iv.

XI.

Breve Bessarionis elogium, ab auctore anonymo ei contro, scriptum. Ex codice bibl. Vaticanae n. 5021, p. 10.

Cardinalis Bessarion, Nicænus, tempore pontificis Pauli II maxime floret et in pretio non parvo esse pernoscutur, licet et antea exsisterit; nec immerito, nam litteratissimus est, et omnibus, Latinis ac Græcis, multo dilectissimus, præterquam Georgio Trapezuntio, odio quodam privato. Illic cardinalis literatura semper oblectatur, et lectione tum Græca, tum Latina semper aliquid componit aut trans- fert. Nunc est in ejus manibus opus *De comparatione Platonis et Aristotelis*, in quo sui vires ingenii

evidenter ostendit; nam, bone Deus! quanta est intelligentia ejus in eo codice atque profunditas! **156** quod tamen nondum absolvit opus; quanta majestas! Quid dicam de acumine ingenii, quid de elegantia utriusque sermonis? Hic enim Latine proloquitur, ut si ab ipsis incunabulis a Latinis Musis esset educatus. Grandi consilio vir est quod videlicet Bononiae satis eluxit, ubi diu legatus, homines duræ cervicis sapientissime moderatus fuit, et apud Germanos gentem barbaram et esseram legatione sanctus, apud quos mirum est quam prudenter se gesserit, quamque mire ab eis se exclusit atque dissolverit. Eum vero censu Imperator Fredericus, censuit, linguam, sapientissimum dominum nuicque dilexit. Qui licet in legatos alios amore et reverentia quadam fuerit usus, in hunc maximo cultu primo usus est; secundo vero loco in episcopum Tarcentanum, nunc Brixiosum; tertio in archiepiscopum Sipontinum Nicolaum Helium, quem secum Nicænis illuc ab Urbe abduxit, consilio et lingua mirum. O quam largus munificusque est in eum Paulus III! attamen ea lege servata ne quid ab ipso præter bonum honestumque petatur, quod semper servavit cardinalis, quippe modestissimus est. Taceo quam am librorum lingue utriusque, Græcæ Latineque multitudinem comparavit. Taceo quod plerosque juvenes alit, et ut discant præceptoribus abunde persolvens. Equidem paucis eum comparo. Hic calculo vesicæ renunquæ sinistime antea laboraverat, nunc sospes. Qualia convivium instruat spectatissimis et clarissimis viris legatisque nemo est qui ad unguem describere facile possit. Hic, ut dulci et serena est facie vultuque jucundo, sic sermone et moribus humanus et comis. Bibliothecam grandem utriusque lingue est aut Romæ, aut Florentiæ, aut potius Venetiis ad usum publicum dimissurus. Hic ab Eugenio est cardinalis, nemine adversante, creatus, ex ingenii acumine atque doctrina, adjutore prudentissimo cardinale Cesarino.

XII.

Elogium alterum, vernacule scriptum. Ex cod. Vatic. 5224, p. 127.

Messere Bissatione, Græco di nazione, vescovo cardinale, fu uomo di grandissima autorità nella Chiesa di Dio. Fu monaco dell' ordine di Santo Basilio, e venne in Italia quando **157** ei venne l'imperatore de' Greci; de' primi singolari uomini che vi venivano fu lui. Dipoi, fatta l'unione de' Greci per le sue singolari virtù fu fatto cardinale in Firenze da papa Eugenio insieme con 18 cardinali che fece in Firenze; ve n'era uno altro Græco che era cardinale arcivescovo di Rossia, che si chiamava cardinale Ruteno. Fu di grandissima riputazione nella Chiesa di Dio, e tutte le cose ardue e difficili che occorrevano al tempo suo, ricorrevano a lui. Fu vescovo Tuscolano; andò legato in più luoghi, e sempre ebbe grandissimo honore dov'egliandò per essere uomo giusto et di laudabili

costumi. Fu legato di Bologna per tempo et governò maravigliosamente, et ebbevi grandissimo onore per le suo giusto governo. Non pareva nella sua vita, et costumi.... ma ne' principali luoghi d'Italia. Andò legato in Francia, dove ebbe grandissima riputazione in quello ebbe a fare. Fu dottissimo nella lingua Græca et nella Latina; fu amatore delle lettere et delli uomini literati; fu molto affezionato alla dottrina di Platone, et altri erano a quella d'Aristotelo; et perchè erano alcuni che impugnavano la dottrina di Platone, il cardinale la difendeva, et in sua difensione compose un bellissimo libro, il titolo del quale è: *In difensione di Platone*, opera molto degna et di grandissima riputazione. Tradusse un libro *De factis et dictis memorabilibus Socratis*. Venne in tanta riputazione appresso tutto il collegio de' cardinali, che sendo morto papa Pio, istette una notte papa, perchè sendo istato eletto sommo pontefice in conclavi, il secondo isquitino che non voleva che fosse papa, disse: Eghè papa; a noi non monta nulla; domattina nel primo isquitino et noi lo publicaremo. Rimasono u' accorto a questo modo et tutta la notte non si fece mai altro che adoperare, che non fosse papa; che chi ne fu engine capitò di poi male, et non si attendeva ad altro, che andare dall'uno cardinale all'altro a dire loro: E' non sono molti anni che Niceno era eretico. Vogliamo noi che si dica che noi abbiamo fatto uno eretico, che sarà una vergogna? Et bene che dicessino a questo modo, l'opinione loro era per fare un pontefice a loro modo, come fu fatto; venendo di poi il dì seguente a fare il pontefice feciono Pagolo, e fu buona lezione, e andovvi canonicamente senz'altra intelligentia, e lasciarono lui come uomo savissimo, e non fece ignuna dimostrazione, e lasciolla **158** correre. Nieme di meno il pontefice per la sua virtù l'ebbe in grandissima riputazione, come era istato per lo tempo passato. Istato a questo modo venne la morte di papa Pagolo et succedette Sisto. In tutto il tempo era istato in corte di Roma sempre a fare iscrivere libri in ogni facoltà così in Græco come in Latino; et non solo iscriveva, ma comperava tutti i libri ch'egli non aveva, e grande parte di quello gli avanzava delle sue rendite isprendeva in libri a un lire. Avendo già condotta grandissima quantità di volumi così Græci come Latini, et sacri come gentili, determinò di mettergli in qualche luogo degno et massimo i libri Græci, che se mai quella infelice patria tornasse a' termini suoi, e che sendo di là perduti i libri, fossino in luogo ove potossino avere qualche comodità; et non gli parve fosse luogo ignuno in Italia più comodo che Venetia sendo luogo di marina et che chi viene di là capita quivi. Et per questo avendo grandissima amicitia co' Veneziani determinò di fare quivi una libreria publica, che ognuno vi potesse andare et avere comodità. Et per questo ordinò colla Signoria et col doge, che si facesse per solenne deliberazione, che si murasse una libreria

publica dove istessino due del continuo a fine che ognuno, che vi volesse andare potesse, et così s' ordino. Fu il numero de volumi tra Greci et Latini piu di seicento, i quali libri nella vita sua gli mando tutti a Vinezia, et consegnolli dove era ordinato. Costarono questi libri un tesoro infinito. In tutto il collegio de' cardinali non vi fu ignuno che avesse l'animo tanto generoso quanto ebe questo cardinale che ordino questa biblioteca. Non solo in questo volle fare cosa, che fusse utile a lui proprio, ma ebe rispetto all'utile universale di quelli che avessero voglia di dare opera alle lettere, accioche non mancassero loro libri. Dette sempre favore agli huomini literati et tirogli innanzi. Messer Lauro Quirino, Veneziano gentile, huomo dotto in Greco et in Latino et bonissimo filosofo, istette in casa di Niceno piu tempo. Messer Nicolo Perotto, vescovo, Sipontino, venendo a Roma con messer Gulielmo Grain, procuradore allora del re d'Inghilterra, desiderando questo messer Nicolo imparar bene le lettere Greche, chiese di grazia, che l'accontasse col card. Niceno, et così fece, et in casa sua si fè dottissimo, et il cardinale li fè di poi avere quello vescovado, et governava tutta **159** la sua casa; e fu cagione col mezo di fargli avere quello vescovado, et al padre et a' suoi uffici di quelli della chiesa, in modo che oltre alla doctrina che imparo a casa sua, et le dignita che ebe mediante lui, fece avere a suoi tanti uffici, che gli fè ricchi, et fece fare il padre cavaliere. Molto gli furono obligati gli huomini dotti et da bene. Venendo in corte maestro Francesco di Savona, di poi fu papa Sisto, lo tolse in casa et facevagli leggere certe lezioni di Scoto, che era maraviglioso escolista, parendogli huomo dotto fece tanto con papa Pagolo, che lo fece fare cardinale, che mai non sarebbe suto senza il mezo suo. Di poi l'ebe fatto fu volta se ne penti assai non li parendo riuscissi quello che istimava; et sempre intervenne che grandi beneficj si pagano di grandissima ingratitudine. Mo-

rendo papa Pagolo, come le cose s'an lassino, nollo voglio giudicare. Fu fatto maestro Francesco da Savona papa fatto fare cardinale da Niceno. In questa lezione del pontificato Bessarione non li parendo huomo sufficiente a tanto peso, non gli dette la voce sua. Venuto alla dignità del pontificato, ed il cardinale non vi aveva molta cognizione, intervenne un dì che andando il papa in castello a vedere le gioje di papa Pagolo due cardinali Veneziani nipoti di papa Pagolo, ch' erano intervenuti a eleggerlo papa con certe condizioni, inginocchiaronsi a' piedi del papa a' domandargli la dota per certe loro fiozze era istata loro promessa. Il papa si volse a Niceno vergognandosi di lui sendo huomo di tanta autorità quant'era, et disse: Questi sono beni della Chiesa, i quali voi non potete, ne dovete gittargli via. Per questo per allora il papa licentiò i due cardinali senza dare loro nulla, solo per l'autorità del cardinale Niceno. Ora avendolo fatto fare cardinale, essendo huomo di tanta autorità quant'egli era, lo sopportava il papa molestamente, ch' egli istesso in corte di Roma, et per questo lo fece legato in Francia istimando quello gli intervenne, ch'egli s'avessea morire in questo viaggio, sendo vecchio et infermo, et massime avendo male di pietra crudelissimo. Andò in Francia, benchè malcontento conoscendo la cagione. Perchè giunto in Francia per la mala disposizione del principe et per la sua varietà et inconstanzia non gli fu molto accetto, et bisognò si partisse con poca riputazione. Conoscendolo et stimando assai l'onore **160** se ne venne in Italia; sendo vecchio et infermo et male contento ammalò, et in pochi dì si morì. Tutte le cose humane le più hanno questo fine, et massime quelle sono fondate in su le cose humane et su gli honori; et per questo è necessario voltarsi a Dio in tutte le nostre operazioni. Più cose degne ha fatto il cardinale Niceno, le quali non sono note a me; ma chi n'avrà piu notizia, potrà meritamente scrivere la Vita sua.

INDEX RERUM

PRÆCIPUARUM.

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui insertos.

A

Aianus, cardinalis archiep. Avenionensis, in comitiis post Nicolai V obitum Nicœni electionem disturbat, 55. Iudex controversias inter Franciscanos et Dominicanos, 59.

Alberghatus (Nicolaus), cardinalis tit. S. Crucis in Jerusalem, una cum Ferrario marchione obviam fit Græco imperatori ad concilium venienti, 9.

Albertus (Ludovicus), natione Gallus, a Pio II cardinalis creatus, 48.

Alphonsus, Aragoniæ et Siciliae rex, Bessarionem ad se venientem honorifice excipit, 54.

Ammannatus (Jacobus), episcopus Papiensis, a Pio II inter cardinales conscriptus, 78.

Andreas (S.). Ejus caput e Peloponneso Anconam et Narniam, ac inde Romam solemniter cum pompa tractum, 49.